

19. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE ÜÇÜNCÜ YOLUN SERÜVENİ

Sosyalizm ve Liberalizm Arasında Çatallanan Yollar

Oya YAĞCI*

Bu çalışmanın amacı, 19. yüzyılın ikinci yarısında sosyalizmin genel çerçevesi içinde şekillenen ve Marksizm'le demokrasi anlayışı bağlamında farklılaşan üçüncü yolun tarihsel gelişim çizgisini izlemektir.

Sosyal demokrasinin, liberalizmin özgürlükçü idealleri ile sosyalizmin eşitlikçi idealleri arasında şekillenen serüveni içinde, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası şekillenen refah devleti modeli çalışmanın ana ilgi konusudur. Savaşın yol açtığı yıkımdan ve faşizmden alınan dersle Batıda kalıcı uzlaşma ve istikrar arayışının ürünü olarak ortaya çıkan refah devleti, özellikle 1980 sonrası, zamanını doldurmuş istisnai bir tarihsel an olarak değerlendirilmektedir.

Bu çalışma ise özellikle 'yeni üçüncü yol' tartışmaları ve reform deneyimleri bağlamında refah devletinin sosyal demokrasi ideali açısından kalıcı kazanımlarını tespit etmek çabasıdır. Refah devletinin belirli bir dönemin ürünü olmaktan çok işbirliği-dayanışma ve ihtiyaç temelli bir yeniden dağıtım prensibini hayata geçirerek sosyal demokrasi felsefesinin kurumsallaşmasında oynadığı etkin rolü ve farklı ülke deneyimlerinde ortaya çıkan kazanımları ortaya koymak neo-liberalizmin iddialarına verilmesi gereken acil ve zorunlu bir cevap olarak görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Üçüncü Yol, Yeni Üçüncü Yol, Sosyal Demokrasi, Revizyonist Sosyalizm, Refah Devleti.

Aydınlanma düşüncesinin barındırdığı idealler, özellikle 19. yüzyıl koşullarında üç önemli ve büyük cevapla karşılanmıştır. Liberalizm-Sosyalizm ve Muhafazakarlık, üç temel ideoloji olarak, sını kapitalizmin gelişiminin yarattığı sonuçlara da farklı tepkiler vermişlerdir. Sını kapitalizmin belki de en doğrudan sonucu, büyük ölçekli sanayi üretiminin yol açtığı fabrikalaşma olgusu ve fabrikalaşmanın sonuçlarının toplumsal yaşamda ortaya koyduğu radikal değişimlerdir. Söz konusu değişimler aynı zamanda yeni bir sınıfın doğum koşullarını hazırlamıştır: Kente göç eden yeni işgücü ordusu, fabrika karşısında varlık koşulları ortadan kalkan küçük ölçekli atölye ve işletmeler, dağılan, parçalanan üretici kesimlerin ve toplumun avantajlı olmayan kesimlerinin artan sorunları, bu sorunları gündeme taşıyan ve çözüm öneren toplumcu projelerin de gelişime yol açmıştır.

* Tiyatro eleştirmeni ve eğitmen.

Liberalizmin, tarihsel bir karşılığı olmayan, kurgusal birey algısına dayalı özgürlük anlayışına karşılık sosyalizm, toplumcu, eşitlikçi, dayanışmacı ve adalete dayalı özgürlükçü ideali ile kendi tanımlayıcı unsurlarını oluşturmuştur. Liberalizm ve sosyalizm arasında şekillenen rekabet aynı zamanda sosyal demokrasi düşüncesinin de geliştiği zemini yaratmıştır. Temel hak ve özgürlüklerin kapsamına ilişkin bu rekabet, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında, hem ülkeler bazında hem de ana hatlarını Marksizmin çizdiği sosyalist hareket içinde farklı rotalar izlemiştir. Bu nedenle sosyalist gelenek ve bu gelenekten filizlenen sosyal demokrasi düşüncesi kendi içinde bazı dönemselleştirmelerle ele alınmak durumundadır.

Bu çerçevede, sosyalist ideolojinin, Marx öncesi ütöplast sosyalistler, Marx ve bilimsel sosyalizm ve Marks sonrası revizyonist sosyalistler şeklinde genel bir ayırım temelinde ele alınması mümkündür. Çalışmanın konusu sosyal demokrasi ve üçüncü yol olduğundan revizyonist sosyalizmin katkısı bizim için hareket noktası olacaktır.

En basit anlatımla liberalizm ve sosyalizm gibi iki rakip ideoloji arasında üçüncü bir yol öneren ve bu nedenle üçüncü yol olarak da adlandırılan sosyal devletçi anlayış, 19. yy ortalarından itibaren gelişim gösteren reformist ya da revizyonist sosyalizmin sunduğu genel çerçeveyi izlemiştir. Bernstein (1850-1923) ve Kautsky'nin (1854-1938) düşünceleri ile şekillenen reformist süreç, çalışmanın sonraki bölümünde tarihsel üçüncü yol başlığında incelenecektir.

Üçüncü yolun gelişim çizgisi ve bugün ulaştığı teorik çerçeve belirlenirken yapılacak dönemselleştirme önemlidir. Bunun nedeni, sanayi toplumu olarak adlandırılan bir toplum modelinde şekillenen düşünsel çerçeve ve bu çerçevenin büyük ölçüde ete kemiğe büründürüldüğü refah devleti modelinde kurumsallaşan pek çok politikanın, küreselleşen bir dünyada ve sanayi sonrası toplumda, farklı değişkenleri göze alma zorunluluğudur.

Biz bu çalışmada Petras'ın dönemselleştirmesini izleyerek, üçüncü yolu tarihsel ve çağdaş üçüncü yol genel başlıkları altında ele almayı tercih ettik. Buna göre: 19. yüzyıl ortalarında Bernstein ve Kautsky ile karakteristik özelliklerini kazanan ve II. Dünya Savaşı sonuna dek teorik çerçevesini oluşturan ilk dönem tarihsel üçüncü yol olarak tanımlanmaktadır. İkinci dönem ise II. Dünya Savaşı sonrası ile 1980'lerin ortalarına dek süren refah devleti sürecidir. Üçüncü dönem olarak ele

alınacak olan çağdaş ya da yeni üçüncü yol ise küreselleşme ekseninde şekillenen ve Giddens tarafından teorik çerçevesi sunulan dönemdir. Yeni üçüncü yol büyük ölçüde refah devletinin krizine ilişkin söylem çerçevesinde şekillenmektedir. Dolayısıyla yeni üçüncü yolun önerdiği 'iyimser' sosyal demokrat tezlere karşın, özellikle Maastricht gibi ekonomik bütünleşmeye yönelik uluslararası anlaşmaların, küresel ölçekte getirdiği uyum zorunluluğunu aşamadığı ve bu anlamda sosyal demokrasi açısından, neo-liberal politikalara gerçekçi bir alternatif sunmadığı gözlenmektedir.

Bu çalışma refah devletinin, sanayi sonrası toplum ve küresel ölçekte artan karşılıklı bağımlılıklar ortamında, kurumsal olarak aşılması ve radikal bir biçimde reforme edilmesi gerektiği yönündeki görüşleri paylaşmaktadır. Ancak refah devletinin aşılması koşulunu, refahın paylaşılmasından vazgeçmek ya da refah standartlarının piyasa koşullarına terk edilmiş bir asgari geçimlik sınırına dayandırılması yönündeki neo-liberal bakıştan kurtarma gereğinden yanadır. Çalışmanın temel kaygısı, yeni sağın iktisadi mantığını ifade eden neo-liberalizmin, rekabete dayalı, karamsar ve aynı ölçüde determinist küreselleşme kavrayışına karşılık, sosyal demokrasinin, dayanışmacı-eşitlikçi felsefesinden ilham alan gerçekçi ekonomik politikalarla, etkin küresel siyasetten yana bir tavır önermektir.

Söz konusu tavır açısından, Kıta Avrupası sosyal demokrasi anlayışı ile Anglo-Sakson anlayış arasındaki temel farkın ortaya konması, yeni üçüncü yolu değerlendirmek bakımından anlam taşımaktadır. Bize göre, Giddens'in üçüncü yol kavrayışı önceki dönemlerle ciddi bir farklılaşmayı içermekte, ancak refah devletinin yeniden yapılanmasına ilişkin önerileri, refah devletinin kurumsal geleneğini ve gerçek düşünsel zeminini ortaya koymak açısından önemli bulunmaktadır.

Çalışmanın son bölümünde, yukarıda özetlediğimiz tabloya bağlı olarak, Latin Amerika üçüncü yolu olarak nitelenen süreçler ele alınacak ve üçüncü yol geleneğine sahip olmanın yanı sıra, yeni üçüncü yolun başarılı örneği olarak da sunulan Brezilya ve İşçi Partisi deneyimi sosyal demokrasi açısından değerlendirilecektir.

Dolayısıyla, çalışmanın kapsamı, sosyal demokrasinin Kıta Avrupası'nda şekillenen ve refah devleti aşamasında ortaya çıkan 'eşitlikçi' prensipleri ile Anglo-Sakson geleneğin 'istihdam'ı önceleyen, soyut özgürlükçü hedefleri arasında çatallanan yolları ortaya koymak ve bu temel paradoks ekseninde çağdaş üçüncü yolun önerdiği politikaları değerlendirmektir.

Yol Ayrımı:

Tarihsel Üçüncü Yol ya da Revizyonist Sosyalizm

Üçüncü yol'un başlangıcı aynı zamanda bir yol ayrımının da tarihini anlatmaktadır.

Tarihsel üçüncü yol, temel olarak sınıf çelişkisini kabul eden, ancak toplumsal refah için çatışma ve devrim süreçlerini reddeden ve bu yönüyle, Ortodoks Marksizm'i revize eden (ya da Marksizm'den radikal bir kopuşu simgeleyen) Eduard Bernstein'in fikir babalığını yaptığı bir modeldir. Bernstein, Ortodoks Marksizm'in iddialarının aksine, devletin yavaş yavaş ortadan kalkacağı bir toplum tasarımına sahip değildir.¹ Sosyalizmin hedeflerini sınıf çatışması eksenli bir gelecek vizyonu ile değil, barışçı ve reformcu ilkelerle açıklamaktan yanadır. Bernstein'in sınıf savaşımı ile mesafeli yorumu, Ortodoks Marksizm'in homojen, iki sınıflı toplum algısının reddi üzerine kuruludur. Ekonomik ve toplumsal yaşamda varlığını sürdüren farklılaşmalar Marksizm'in toplumsal hareketlerde öncü rolü biçtiği özne seçiminin de sorunlu olduğu yargısını barındırmaktadır.

Bu noktadan hareketle sosyal demokrasinin gelişim çizgisini söz konusu toplumsal-siyasal özne anlayışındaki farklılık temelinde algılamak mümkündür. Özne anlayışındaki farklılaşma, kuşkusuz, öznenin içinde konumlandığı yapıyı da sorunlu hale getirmektedir. Bir yanda kendi başına işleyen bir piyasa mekanizması içinde özgürleşen birey algısıyla liberalizm, diğer yanda katı planlamacı ve toplumun belirli bir kesimine özne rolü yükleyen Marksizm, revizyonistler açısından, kapitalist sistemin ortaya çıkardığı tabloyu değerlendirmekte yetersizdir. Bernstein'in sosyal demokrasi düşüncesi ise, "piyasa ile devlet ve birey ile topluluk arasında bir dengeyi" savunmaktadır.² Bernstein'in, demokratik eşitlik hakkının toplumun tüm katmanlarına yaygınlaştırılması düşüncesi, devrim sonucu ortadan kalkacak bir devleti içermez. Aksine "devlet, her ne kadar kötü bir şey olsa da, demokratik toplumun devlet şeklinde örgütlenmesi yine de en küçük kötülüklerden biri" olarak kabul görmelidir.³ Demokrasiyi öncelikli hedef olarak

¹ Manfred G. Schmidt, *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, Çev: M. Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara, 2002, s.158.

² Andrew Heywood, *Siyaset*, Ed. Buğra Kalkan, Liberte Yayınları, Ankara, 2006, s.80.

³ Akt. Schmidt, A.g.e., s.158.

belirleyen Berstein, devlet toplum ilişkisine de liberal bir öz kazandırmaktadır. Buna göre, liberalizmin evrensel haklarla formüle ettiği taleplerinin, sınıfsallıktan çıkarak yaygınlaşmasına önem verilmektedir. Değişen yapı-özne ilişkisi; proletaryanın oy kullanma hakkını elde etmesi ve genel- eşit oy hakkının yaygınlaşması ile ortaya çıkan demokratik kurumsallaşmanın, devrim aleyhine bir tercih oluşturmasıyla anlam kazanmaktadır. Bernstein'a göre, Marx'ın öngörüsünün aksine, işçi sınıfının çalışma koşulları ve sosyal alanda kazandığı yeni haklar, devrimle sonuçlanan bir sürecin tersine, parlamentoda temsilin gerçekleşmesiyle ve sendikaların siyasal aktörler olarak pazarlık gücüne kavuşmasıyla şekillenen ılımlı bir demokratikleşme sürecine yol açmıştır. Bu durumda sosyal demokrasi, sınıf çatışmasının sonucunda proletaryanın devrimiyle burjuvazinin ortadan kalkma koşuluna değil, evrimci bir kurumsallaşma sürecine bağlanmaktadır.*

Tarihsel gelişim çizgisinin gösterdiği gibi, sınıflararası uzlaşmaya dayalı sosyal demokrasi anlayışı, piyasayı dışlamayan bir gelişme hedefinden yanadır. Gelişmenin nimetlerinden eşit ölçüde yararlanma şansı bulunmayan dezavantajlı kesimlerin korunmasına yönelik tercihleri, sosyal demokrasi idealinin ayırt edici yanlarını ortaya koymaktadır. Sosyal demokrasi kavramı genel olarak, sosyal güvenlik, toplumsal katılım ve yaşam şanslarının adil dağılımını ifade etmektedir. Meyer sosyal demokrasinin üç temel boyutuna işaret etmektedir ve her bir boyut sosyal demokrasinin prensiplerini oluşturan tarihsel koşullarla ilişkidir. Buna göre:⁴

“Öncelikle bu kavram demokrasinin temel kavramlarından bir tanesidir. Siyasal demokrasiyi topluma genişletme ve prosedürel hukukun tanımladığı özgürlük alanının toplumsal ve ekonomik kurumlara yaygınlaştırılması ile özgürlüğün sosyal ve ekonomik açıdan da sağlanmasını amaçlar. Dolayısıyla, kapsamlı bir siyasal programı nitelendirir ve bu yönüyle de siyasal hedefleri sosyal demokrasinin ilkeleriyle örtüşme de sosyal demokrasi programını uygulayan siyasal-toplumsal aktörlerin varlığına işaret eder. Son olarak da bir çok Avrupa ülkesinin anayasasında önemli bir rolü olduğu için devletler hukukuyla ilgili bir boyutu vardır.”

* Benzer biçimde, Alman sosyal demokrasi hareketinin liderlerinden Lasalle'ın 1862 yılında yaptığı 'işçi programı' başlıklı konuşma, liberalizmin gece bekçisi devlet anlayışını eleştirmesi, Marks'ın görüşlerinin aksine devrim fikrine mesafeli yaklaşımını ortaya koyması ve genel oyu işçinin elindeki en büyük silah olarak yorumlaması açısından aydınlatıcıdır. Tanıl Bora, *Almanya'da Sosyal Demokrasi'nin Doğuşu* (1848-1913), Sodev Yayınları, İstanbul, 2004, s.13-16.

⁴ Thomas Meyer, *Sosyal Demokrasinin Geleceği*, Sodev Yayınları, İstanbul, 2005, s.4- 5.

Meyer'in tanımında ön plana çıkan unsurlardan bir tanesi, liberalizmin kendiliğinden işleyen piyasa mekanizmasının, somut bir özne olarak insanın özgürlüğünü ve mutluluğunu sağlayıp sağlamadığı sorununa ilişkindir. Bu sorun 19. yüzyılın sancılı mücadele gündeminde de varlığını gösteren bir sorundur. Buna bağlı olarak da liberal eşitlik ilkesinin sınırları ve soyut özgürlük kavramının toplumsal gerçeklik içinde işlerlik kazanabilmesinin hangi ön koşulları gerektirdiği sorunu üzerinde durulmalıdır. Söz konusu gereklilik, revizyonistlerin teori-den çok pragmatik ve günün koşullarına ilişkin çözümler önermesi ile bağlantılıdır. Meyer'ın sosyal demokrasiyi uygulanabilir bir önermeler yığını ya da pragmatik bir program çerçevesinde yorumlaması bu açıdan önemlidir.

Reformist sosyalist tezler temelde, liberalizm ve sosyalizmi demokrasi ekseninde bir araya getiren ve sınıf çatışmasını marjinalize eden belli bir teorik çerçeveyi belirlemiştir. Bir yanda demokrasinin sosyalizme giden yolda araçsal bir uğrak olmaktan çok, amaçlanan bir hedef haline gelmesi, diğer yanda burjuva demokrasinin özgürlüğü önceleyen tercihinin adalet vurgusu ile ekonomik ve toplumsal alanlara genişletilmesi çabası, 19. yüzyılın iki karşıt ideolojisinin orta yolda buluşturulması olarak yorumlanmaktadır. Dolayısıyla bu dönemde, Giddens'in işaret ettiği gibi, hem sosyalizmin hem liberalizmin 'demokratikleşme' süreci olarak bakmak da mümkündür. Bu süreç, sosyal demokrasinin, Marxizm'i revize eden bir teori olmaktan ziyade, kendini Marksizm'den farklı bir teori olarak konumlandığını ortaya koymaktadır.

Ancak bu teorik çerçeve sosyal devleti tartışmalı bir üçüncü yol olmaktan kurtaramamıştır. Bu tartışmalara çalışmanın refah devleti bahsinde yer verilecektir. Sosyal demokrasi ya da üçüncü yolun refah devleti aşaması, hem sol önermeler ve liberal ilkeler bazında tarihsel bir uzlaşmanın hayata geçirildiği istisnai bir dönem olarak değerlendirilmekte, hem de her iki ideolojinin taraftarlarınınca eleştirilmektedir. Bu çerçevede refah devleti önceki dönemin tezlerinin büyük ölçüde ete kemiğe büründüğü gerçek bir sınanma anı olarak ele alınmaktadır.

Refah Devleti: Demokrasinin Demokratikleşmesi

Marx sonrası sosyalist düşünce geleneğinin, sınıflar arası eşitsizliklerin giderilmesini, demokratik mekanizmaların kullanılmasına ve barışçıl bir reform sürecine bağladığı görülmektedir. Bu yönüyle sos-

yal demokrasi, sosyalizmin temel toplumsal kaygılarını liberalizmin kazanımlarıyla buluşturan bir içerik sergilemektedir. Bir başka açıdan da sosyal demokrasi, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası netleşen özülle, “kapitalizm içinde sosyal adaleti sağlamaya çalışan reformist bir ideoloji”⁵ olarak tanımlanmaktadır. Bu öz, refah devletinin temellendirildiği ekonomi modeli olarak Keynesyen iktisadın, kapitalizmi reforme etme niteliğinden kaynaklanmaktadır. Koray’a göre refah devleti, işçi sınıfı ve sol ideoloji için kapitalizmin meşruiyet kazanmasını sağlayan bir gelişme olmuştur.⁶

Meşruluk kazanan kapitalist sistemde hedeflenen, piyasanın etkilerinin yumuşatılması ve toplumda adil bir bölüşümün gerçekleşmesidir. Dolayısıyla, sosyal demokrasi idealinin bir yansıması olarak refah devleti:

“(S)osyal adalet ve piyasa mekanizmasını birleştiren ya da piyasa ekonomisinin sonuçlarını yumuşatan, dengeleyen bir işlev görmektedir. Bu işlev sosyal dayanışma ve uzlaşma için gereklidir. Refah devleti piyasa ekonomisini kabul etmekle birlikte, devlete piyasadan ayrı olarak ihtiyaçlar ilkesine dayalı hizmetler sunma görevi verir.”⁷

Keynesyen kalkınma modelinin toplumsal bütünleşmeyi sağlama ya yönelik kapsayıcı içeriği, refahın tüm toplumsal sınıflar tarafından paylaşılması doğrultusundadır. Bu kapsayıcılık sonucunda sınıf kavramı marjinalleşmiş ve refahın yeniden bölüşümü, sonuç eşitliği yerine fırsat eşitliği anlayışını güçlendirmiştir. Bu modelin temelinde refahın üretilmesi için büyüme olgusu yatmaktadır. Ekonomik büyüme, yatırıma harcanan artı değer, tüketime harcanandan fazla olması temel prensibine dayanır. Ekonomik büyüme hedefini tek başına piyasalar tutturamayacağı için devlet, ekonomide düzenleyici rol üstlenmektedir. Vergiler ve kamu harcamaları aracılığı ile talebi yönlendiren devlet aynı zamanda düzenli bir işgücü piyasasını da güvence altına alır. Fordist üretim ve Fordist çalışma modeli, savaş sonrası Avrupa Sosyal Demokrat Partilerini, sendikaların desteğinde refah devletinin merkezi aktörleri haline getirmiştir. Sosyal Demokrat Partiler, savaş sonrası yıkımın istikrar ve barış arayışını ön plana çıkardığı koşullarda; artan ücretler, çalışma koşullarında iyileşme, haftalık çalışma süresinin dü-

⁵ İhsan Kamalak, “Üçüncü Yol ve Sosyal Demokrasi”, *Doğu-Batı*, 2004-05, s.223.

⁶ Meryem Koray, “Sosyal Refah Devleti: Kimi için Umut Kimi için Kaygı Kaynağı”, *Sosyal Demokrat Yaklaşımlar*, Ed. Aydın Cıngı, Sodev & Tüses, İstanbul, 2003, s.93.

⁷ ak, s. 103.

zenlenmesi ve sendikaların pazarlık güçlerinin artmasıyla, ulusal çıkarları gözeten bir refah hedefini benimsemişlerdir.⁸ Refah toplumunun ekonomik büyüme hedefi, Marksizm'in hayır dediği iki olguyu sosyal demokrasi hareketinin merkezine taşımıştır: Piyasa ve sınıflar arası kalıcı uzlaşma. Refah Devleti ayrıca, savaş sonrasının güçlü temalarından olan ulusal bağımsızlık ve ulusal kalkınmayı da sosyal demokrasinin kalıcı hedefleri arasına katmıştır.

Refah devleti yukarıda özetlenen gelişmeler çerçevesinde her ne kadar benzersiz bir tarihsel an (Altın Çağ) olarak yorumlansa ve 1970'lerden itibaren krizle anılsa da, bu görüşü paylaşmayan ve refah devletinin özellikle güçlü bir gelenek oluşturduğu Kıta Avrupası'ndaki sürekliliğine dikkat çeken yaklaşımlar da vardır.*

Bizce de refah devleti gelişmiş ülkelerde iki düzlemde sürekliliğini korumaktadır: birinci düzlem, toplumun ihtiyaçlar temelinde algılanmasına yönelik politikaları kurumsallaştırması, ikinci düzlem ise her ne kadar ulusal ölçeği temel alsada da "Avrupa ölçeğinde bir cemaat duygusunun gelişmesine" katkıda bulunmuş olmasıdır.⁹ Bu katkı kuşkusuz bir yönüyle dışlayıcı olsa da, Kleinman'ın işaret ettiği gibi 'iyimserlikten doğan eski tip refah benzeşmesi', işbirliği ve dayanışma yeteneğini rekabetin karşısına koyan bir etik zemin sunmaktadır.¹⁰ İhtiyaçlar ilkesinden hareket eden ve rekabete karşı işbirliğini öne çıkaran dayanışmacı tutum, çağdaş yeni sol'un, kötümserlikten doğan neo-liberal politikalar karşısındaki önerilerini şekillendirmesi açısından da anlamlıdır.

Her iki düzlemin bulunduğu ve bugün refah devleti açısından en büyük ikilem olarak varlığını koruyan unsur, eşitlik ve tam istihdam arasında belirlenen tercihlerdir. Bu açıdan ele alındığında refah devleti modeli, eşitlikçi Kıta Avrupası ile istihdamı önceleyen Anglo-Sakson

⁸ Taner Akan, "AB Çalışma İlişkilerinde Üçüncü Yol Modeli", *Toplum ve Bilim* 106, 2006, s.73.

* Bu konuda kapsamlı bir analiz, ülkelerin farklı değişkenlerle karşılaştırıldığı Thomas Meyer'ın Nicole Breyer'le ortak çalışmasının ürünü olan Sosyal Demokrasinin Geleceği adlı çalışmada bulunabilir. Thomas Meyer & Nicole Breyer, *Sosyal Demokrasinin Geleceği*, Sodev Yayınları, İstanbul, 2005. Ayrıca refah devletinin sürekliliğine vurgu yapan çalışmalar ve küresel ekonomi sürecinde refah devletinin karşı karşıya olduğu duruma ilişkin çeşitli tartışmalar için Bkz. Ayşe Buğra & Çağlar Keyder, *Sosyal Politika Yazıları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

⁹ Mark Kleinman, "Kriz mi? Ne Krizi? Avrupa Refah Devletlerinde Süreklilik ve Değişim", *Sosyal Politika Yazıları*, Der. Ayşe Buğra & Çağlar Keyder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.165.

¹⁰ ak, s.172.

anlayışı açısından değerlendirilmektedir. Her iki modelin de başarıları ve bu başarıların yol açtığı bedeller incelendiğinde, Kıta Avrupası ülkelerinde işsizlik ve enflasyonist baskılara karşın, yaşam standardını korumaya yönelik, toplumsal kesimler arasında uçurum yaratmayacak bir denge üzerinde uzlaşıldığı söylenebilir. Anglo-Amerikan modeli ise temel olarak istihdamı öncelediğinden ve asgari geçim düzeyini sağlamaya yönelik bir düzeyle yetindiğinden, en zengin ve en fakir arasındaki uçurum, işsizliğe yeğlenmiş görünmektedir.

Kuşkusuz her iki model için refah standardını sağlayan koşullar her ülkenin tarihsel koşullarınca da belirlenmektedir. Bugün Avrupa'nın refahı, büyük ölçüde, geçmişindeki sömürgeci birikimin bir sonucudur. Amerika Birleşik Devletleri, sosyal devlet tanımına en uzak devlet olarak nitelendirilmektedir. Ancak bu iki temel eksen, refah devletinin küreselleşme karşısında alacağı tavır ve yeniden yapılanma koşulu açısından önemlidir. Yeni üçüncü yol'un tercihleri incelenirken, sosyal demokrasi ve refah devleti anlayışından ne derece uzaklaşıldığı ya da savaş sonrası Keynesyen modelin sağladığı tam istihdam ve toplumsal eşitlik koşulunun artık neden mümkün görünmediği gibi soruların yanı sıra, eşitlik/ istihdam ikileminin küreselleşme koşullarında nasıl bir yapısal dönüşümü gerekli kıldığına ilişkin sorular da önem kazanmaktadır.

Bizce refah devletini oluşturan temel toplumsal kaygılar, küreselleşmenin güçlü bir merkezden yönetilen, tek yönlü ve mutlak bir süreç olarak algılandığı neo-liberal literatüre karşı, küreselleşmeyi çok yönlü ve karşılıklı etkileşimleri içinde değerlendiren ve sonuçlarına maruz kalmak yerine süreci yönlendirecek etkin politikaların oluşturulmasında, geçerli ve güçlü bir toplumsal zemin sunmaktadır. Refah devleti, savaşa, şiddete, diğer rakip ideolojilerin güç kazanmasına karşı Avrupa'nın ürettiği bir çözüm olsa da içerdiği toplumsal öz, bugünün koşulları için anlamını korumaktadır.

Bu nedenle refah devletinin konjonktürel olmaktan ziyade yapısal olan bazı güçlü yönlerinin yeniden vurgulanması gerekmektedir.

Refah Devletinin Güçlü Yapısal Özellikleri

Refah devleti ve onun arka planını oluşturan sosyal demokrasi idealinin, kapitalizmi tedavi etmek gibi bir öncelikten daha çok, kapitalizmin yol açtığı sorunları çözerek, toplumun asgari düzeyde refahını sağlayacak düzenleyici tedbirleri hayata geçirmek gibi tercihlerde orta-

ya çıktığını söylemek mümkündür. Bu nedenle refah devleti olgusunu ideolojik çerçeveden daha çok pragmatik bir yaklaşımla değerlendirmek yerinde olacaktır. Özellikle günümüzde ideolojilerin sonunu ilan eden ve gelecek açısından yapılacak anlamlı bir şeyin kalmadığını ileri süren ve siyaseti gün geçtikçe ekonomiden ayırarak kültürel alana hapseden görüşlere karşılık, toplumun geniş kesimleri için kapsayıcı önerileri olan refah devletinin gelecek için hala geçerli bir alternatif oluşturduğu kanısındayız.

Refah devleti, teorik prensipler, ideolojik beklentiler ve pratik kurallar çerçevesinde öncelikle asgari bir refah hedefine odaklanmıştır. Bu anlayışın öncelikle yöneldiği toplumsal hedefler:

“Belirli bir sosyal güvenlik düzeyi, sağlık ve refah hizmetlerinden serbestçe yararlanma hakkı, belirli bir yaşa kadar (formel) eğitim olanağı, asgari bir gelir düzeyi ve konut yardımları”dır.¹¹

1960 ve 70’lerde özellikle Kıta Avrupası’nda başarıyla uygulanan bu hedefler, işsizlik sigortası ve emeklilik güvencesi gibi kapsamlı uygulamalarla kuşaklararası dayanışmanın sağlanması açısından da anlamlıdır. Refah devleti, başlangıç hedeflerinin ideal ölçülerde gerçekleştiği bir model olmadığı gibi, başlangıçta hedeflenmeyen farklı ve olumlu gelişimlere de sebep olmuştur.¹² Bu hedeflenmeyen sonuçlardan belki de en önemlisi sosyal demokratik kapsayıcılığın kurumsallaşması ve çalışan bir toplumu temel alan sosyal devlet anlayışının giderek çalışma yaşamı dışında kalanlar için de yaşam standardı oluşturma kaygısıdır. Günümüzde solun tartışmalarında önemli bir zemin bulan proleterya kavramının sınırlarına ilişkin tespitler, sosyal demokrasinin sunduğu kapsamın bir ürünüdür. Bu çerçevede refah devletinin ülkeler bazında farklılıklar gösterse de en temelde başardığı toplumsal projeler, asgari gelir düzeyi garantisi ile asgari yaşam standardının oluşturulması, sağlık garantisi ve barınma kolaylığı gibi temel kazanımlar, sosyal politikaların uygulandığı ülkelerde ortak kabul gören ve hala sahip çıkılan bir standarda işaret etmektedir. Gelişmekte olan ülkeler açısından bu standardın kriter alınması, sosyal demokrasinin kriter oluşturmak konusunda neo-liberal karamsarlığın aksine beklentileri yukarı doğru yönlendirmesi açısından önemlidir.

Bir başka önemli husus, hukuki-siyasal eşitliğin, sosyal ve ekonomik açıdan temellendirilmediği liberal piyasa mantığında, sivil toplu-

¹¹ Koray, a.g.m., s.104.

¹² Offe’den Akt. Kamalak, a.g.m., 2004-2005; Koray, a.g.m., s.105.

mun yüce gönüllü insafına terk edilen yoksullar için, somut ve bağlayıcı politikalar uygulanması ve bu yolla yoksulluğu tümüyle ortadan kaldıramasa da sosyal güvenlik ve yardım şemsiyesini yoksulluğun etkilerine karşı genişletebilmiş olmasıdır. Bu başarı özellikle Orta ve Kuzey Avrupa için geçerlidir.

Bir başka önemli ve başarılı proje, ‘yeni üçüncü yol’un da -bir başka bağlamda- vurguladığı, insan sermayesine yaptığı yatırım açısından ulaşılan sonuçlarda ortaya çıkmaktadır. Formel eğitimin yaygınlaşması, ve herkes için ulaşılabilir hale getirilmesi, eğitimin çalışma yaşamına yönelik uzmanlaşması ve sektörelleşmesi, sağlık hizmetlerinde büyük ölçüde ulaşılabilirliğin sağlanması, toplumsal sağlığın önemli bir politik hedef haline gelmesi gibi unsurlar, toplumsal sermayeye önemli bir katkı olarak nitelendirilmelidir.

Refah devletinin sosyal güvenlik sistemi ile, geleceğe ilişkin belirsizliği büyük ölçüde gidermeyi başardığı gözlenmektedir. İş güvenliği ile de çalışma riskini büyük ölçüde ortadan kaldıran düzenlenmiş emek piyasası olgusunun, bireysel ve toplumsal düzeyde güvenli bir gelecek duygusu yarattığı söylenebilir.¹³ Dolayısıyla refah devletinin, “sonuç eşitliği yaratamadıysa da daha geniş bir sosyal eşitliğe imkan tanıması” ve toplumsal istikrara yaptığı katkı, pratik hedefler açısından anlamlı bir kazanımdır.¹⁴

Refah Devletine Eleştiriler

Günümüzde refah devletine ilişkin değerlendirmeler büyük ölçüde küreselleşme olgusu çerçevesinde belirlenmektedir. Genel eğilim, refah devletini belli bir konjonktürün sonucu olarak görme yönünde olsa da, teorik düzlemde başlıca iki grup eleştiriden söz edilebilir. Baskın tutum, 1980’li yıllardan itibaren güçlenen neo-liberal tahammülsüzlüğün etkisini yansıtmaktadır. Bir diğer eleştiri cephesi ise küreselleşmeye alternatif arayışlarla anılan ya da küreselleşmeye topyekun savaş açan radikal soldur. Bizce bu iki temel ideolojik konumu ifade eden gruplandırmaya, yeni sol için önemli bir başvuru kaynağı haline gelen feminist eleştiri de eklenmelidir. Özellikle refah devletinin yapısal dönüşüm sürecinde, liberalizmi ve sosyalizmi ortak körlükleri açısından ele alan feminist eleştirinin katkısı göz önünde bulundurulmalıdır.

Neo-liberalizmin refah devletini değerlendirme kriterleri, genel

¹³ Koray, a.g.m., s.107.

¹⁴ ak

olarak 'kriz' olgusu çerçevesinde belirlenmektedir. Özellikle 1970'lerin ikinci yarısında ortaya çıkan genel ekonomik durgunluk, refah devletinin uyguladığı iktisadi politikaların bir sonucu olarak değerlendirilmekte ve devletin işgücü piyasasını düzenleyici rolü eleştirilerin merkezinde yer almaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse, devletin giderek büyüyen yeniden dağıtımçı-düzenleyici rolü kamu harcamalarında artışa yol açmakta, buna bağlı olarak sosyal güvenlik sistemini ayakta tutan vergiler üzerindeki baskı artmakta, bu sonuç ise yatırımdan ve vergiden kaçma eğilimi yaratmaktadır.

Burada söz konusu olan, tam istihdama yönelik politikaların talebi yönlendirici etkisi ile ortaya çıkan enflasyonist baskıdır. Buna ek olarak rekabet dışı ve uzun süreli iş güvencesinin çalışan kesimde tembellik ve hantallaşmaya yol açtığı ileri sürülmektedir. Refah devletinin bir başka önemli zaafı olarak ileri sürülen olgu, asgari refah hedefini aşan çok daha kapsamlı bir sosyal güvenlik sistemine ulaşarak bir tür adalet dağıtıcı –merkezi- unsur haline gelmesidir. Eğitim, sağlık ve iş güvencesi konusunda sağlanan gelişmeler toplumun beklenti düzeyini arttırmış ve karşılanması mümkün olmayan bir kapsama ulaşmıştır. Devletin büyüyen rolü, bürokrasiyi güçlendirirken, atanmışları seçilmişler karşısında güçlendirmekte ve bu yönüyle demokrasi için bir tehdit oluşturmaktadır. Sonuç olarak, düzenleyici devlet, bürokratikleşen sistemin yol açtığı verimsizlikle tanımlanmakta ve mali disiplini önceleyen neo-liberal eleştirinin hedefi olmaktadır.

Refah devletine yönelik radikal sol eleştirinin temel iddiası ise refah devletinin yapısal değil, şartlara bağlı bir belirlenme altında olduğu yönündedir. Bu tespit refah devletinin konjonktürel bir uzlaşma anına denk düştüğü iddiasına dayanmaktadır. Bu uzlaşmaya yol açan şartlar, büyük ölçüde II. Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkımla açıklanmaktadır.

Finansmanını ve yarattığı refahı büyük ölçüde sömürge ülkelerden sağlanan ucuz hammadde ve Soğuk Savaş döneminin askeri harcamaları ile büyüyen silah endüstrisine borçlu olan refah devleti, solun güçlenmesine karşı alınan ılımlı bir tedbir olarak da değerlendirilmektedir. Dolayısıyla radikal sol açısından refah devletini 'kriz'le açıklamaktan çok, geçici ve istisnai bir dönem olarak değerlendirmek daha doğrudur. Keynesyen politikaların kapitalizmin sonuçlarını iyileştirmek yönündeki başarısı, radikal sol için sistem içi bir uzlaşmaya denk düştüğünden, yapısal bir çözümle süreklilik göstermesi de mümkün değildir.

Refah devletinin 1970'lerde başlayan 'kriz'inin kendi işleyişinden kaynaklandığı yönündeki görüşlerinin ağırlıklı olduğu gözlenmektedir. Söz konusu tıkanıklık 1970'li yıllara hakim olan genel ekonomik durgunluktan bağımsız değildir. Bunun yanında refah devletinin yapısal zaafı da geçici bir tıkanıklıktan ziyade sistemin dönüştürülmesi gerekliliğini ortaya çıkartacak denli güçlü sorunlara işaret etmektedir.

Refah devletine gerek radikal sol gerekse neo-liberal kanattan yöneltilen eleştirilere ilk adımda verilecek yanıt, refah devletinin tek ve ideal bir model oluşturmadığı, dolayısıyla kültürel-tarihsel yapıları ve kurumsal gelenekleri farklı olan ülkelerde refah devleti politikalarının ortaya koyduğu farklılık ve gelişmelerin birlikte değerlendirilmesi gereğidir. Bize göre, refah devletini ortaya çıkaran koşullardan bağımsız ele almak mümkün olmadığı gibi, tarihsel kazanımlarını bu koşullara bağımlı kılarak geçersizleştirmek de mümkün değildir.

Bu nedenle, özellikle küreselleşme bağlamında Maastricht gibi 90'lı yılların uluslararası anlaşmalarının bağlayıcılığı düşünüldüğünde, refah toplumlarında gerçekleşen reformların hangi ölçüde refah devleti politikalarını rafa kaldırdığı ya da sosyal politikalar, istihdam ve mali disiplin başlığında gerçekleşen reformların, ülkelerin gelenekleri açısından ne tür kırılmalar yarattığının incelenmesi anlamlı olacaktır.

Çalışmanın sınırları açısından tüm ülkelerin değerlendirilmesi mümkün olmadığından Kıta Avrupası'nda sosyal demokrasi geleneği güçlü olan Fransa, Hollanda ve İsveç modelleri genel olarak değerlendirilecek ve Anglo- Sakson (Kuzey Amerika ve Britanya) modeli de bu çerçevede ele alınacaktır.

1970'lerin sonunda derinleşen kriz, anılan ülkelerde bazı yapısal reformların yapılmasını zorunlu kılmıştır. Yapısal reformları belirleyen sürecin, küreselleşmeye bağımlı liberal bir içerikle şekillendiği gözlenmektedir. Reformların öncelikli hedefi ise, gelişmiş ülkelerin, ekonomik ve sosyal bütünleşmesi yönündedir. Bütünleşmeye yönelik reform politikalarının, büyük ölçüde, 'yeni üçüncü yol'un önerileri ile örtüştüğü ileri sürülebilir. Bu nedenle, devam eden bölümde 'yeni üçüncü yol'un önerileri ele alınacak ve sonrasında Kıta Avrupası ülkelerinin reform süreçleri incelenecektir.

Yeni üçüncü yolun teorik çerçevesini çizen Giddens, aynı zamanda kapsamlı ve pratikte de uygulamaya geçen bir program önermiştir. Giddens, 'yeni üçüncü yol'u; demokrasinin ve üçüncü yolun modernizasyonu olarak da yorumlamaktadır.

Yeni Üçüncü Yol ya da Üçüncü Yolun Modernizasyonu

Giddens, yeni üçüncü yolun yeni bir teori ya da yeni bir arayışın adı olmadığını vurgulamakta ve daha çok bir reform programı olarak nitelendirmektedir. 1989'da Berlin Duvarının yıkılması ile başlayan süreçte, Sovyetler Birliği ve diğer Doğu Bloku ülkelerinin çözülmesi kapitalizmin zaferi olarak ilan edilirken, Anglo-Sakson dünyada hakim olan neo-liberal politikaların olumsuz etkisi artmaktadır. Giddens, üçüncü yol kavramının yeniden önem kazanmasında, Britanya ve ABD'nin oluşturduğu kutbun Demokrat ve İşçi Partilerinin bu kavramı benimsemesinin belirleyici olduğuna işaret etmektedir. Sosyal Demokrat bir geleneğe sahip olmayan ancak sol liberal eğilimlerin güçlü olduğu ABD'de üçüncü yol, Clinton (Yeni Demokratlar) ile anılmakta ancak Clinton yönetiminin insan kaynağını geliştirme yönündeki politikaları, yeni sağın refaha karşı politikalarının gölgesinde kalmaktadır. İngiltere'de Blair, Yeni İşçi Partisinin tüzüğünde yaptığı değişimle, parti geleneği ile bağını büyük ölçüde koparmış ve üçüncü yolun liberal vurgusu yoğun yeni programını kararlı bir biçimde uygulayan en radikal hükümetin de başı olmuştur.

Daha önce de işaret edildiği gibi, Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson gelenek iki farklı refah algısını içermektedir. Bununla birlikte refah devleti uygulamaları açısından Kıta Avrupası'nı homojen bir yapı olarak ele almak da sakıncalıdır. Refah geleneği köklü olan bu ülkeler, kendi yapısal farklılıkları ölçüsünde reform sürecinde de heterojen bir görünüm arz etmekte ve politikalar açısından geniş bir yelpazede ele alınmaktadırlar.

Çalışmanın bu bölümünde 'yeni üçüncü yol'; küreselleşme karşısında önerdiği tutum ve refah devletlerinde yapısal dönüşüm için önerilen reformlar çerçevesinde ele alınacaktır. Yeni üçüncü yolun teorik düzlemde sunduğu alternatiflerin, yapısal uyuma ve bütünleşmeye yönelik uluslararası anlaşmalardan ayrı tutulması gerekmektedir. Ancak bize göre, teorik düzlemin sunduğu ideallerin, büyük ölçüde, yapısal uyum arayışlarının etkisinde şekillendiği de göz ardı edilemeyecek bir gerçekliktir.

Küreselleşme ve Yeni Üçüncü Yol

Giddens'in teorik çerçevesini sunduğu 'yeni üçüncü yol'un, neo-liberalizmin, yoksulluğu ve eşitsizliği derinleştiren etkilerine karşı, pragmatik bir sol liberal yeniden yapılanma modeli önerdiği ileri sürülebilir.

Yeni üçüncü yol küreselleşmeyi kabul edilmesi gereken bir gerçeklik olarak algılamaktan yanadır. Giddens, küreselleşmenin olumsuz etkilerini dengeleyecek bir pozitif küreselleşme kavrayışından yanadır. Dolayısıyla küreselleşmenin yarattığı olumsuz sonuçlara katlanan pasifist bir ön kabul yerine, süreci şekillendirme inisiyatifini geliştiren etkin bir konumlanma önermektedir.

Küreselleşmenin artan derecelerde yüksek siyaset tarafından şekillendiğine dikkat çeken Giddens, liberal demokrasinin kusurlarının, “demokratikleşmenin daha radikal biçimlerini geliştirme ihtiyacını” ortaya koyduğunu ileri sürmektedir.¹⁵ Sanayi sonrası toplum, geleneklerin çözüldüğü ve yerinden edildiği bir dönemi ifade etmektedir. Hızlı enformasyon akışı, üretimi ve toplumsal örgütlenme biçimlerini radikal biçimde dönüştürmüştür. Giddens’in modernizmin en radikal sonuçlarından biri olarak nitelendirdiği geleneğin ve doğanın bireyin yaşam alanından geri çekilişi, toplumsal etkinliği yapılandıran görece sabit manzaraların, yani bir anlamda bireyin üzerinde konumlanmasını sağlayan verili koordinatların artık “orada bulunmaması” anlamına gelmektedir. Yaşamın, kuşaklararası süreklilik gösteren sabit manzaralarının parçalanması ya da ortadan kalkması, Giddens’in ‘imal edilmiş belirsizlik’ dediği durumdur. Bu noktada artık “kendi aklı ile karar almak ve hareket etmek zorunluluğu ile karşı karşıya kalan” birey, “zeki insanların” ve “düşünerek davranmanın” dünyasındadır.¹⁶

Yeni üçüncü yolun etkinlik stratejisi kişisel sorumluluk ilkesiyle biçimlenmektedir. Bireysel sorumluluk, politikacı- şirket-yurttaş-sivil toplum gibi tekil ve çoğul aktörlerin sorumluluğu ve karşılıklı sınırlanması ile tanımlanmaktadır.

Bu teorik çerçevenin temel iddiası, küreselleşmenin yol açtığı belirsizlik ortamında üretimle birlikte ekonominin de temel yapısının değiştiği yolundadır.¹⁷ Enformasyon devrimine bağlı olarak bilgi-bilişim sektöründeki gelişmeler (ki ileri teknoloji ,sürekli yenilenmeye dayalı rekabetçi koşullar ve yüksek teknolojinin gerektirdiği kalifiye insan gücü ile üretimin ulus aşırı hareket kabiliyetine dayanan bir sistemi ima

¹⁵ Anthony Giddens, *Sağ ve Solun Ötesinde Radikal Politikaların Geleceği*, Çev. M. Sözen & S.Yücesoy, Metis Yayınları, İstanbul, 2002, s.22.

¹⁶ ak., s.15.

¹⁷ Anthony Giddens, *Üçüncü Yol ve Eleştirileri*, Çev. Nihat Şad, Phoenix Yayınları, Ankara, 2001, s.63.

eder) finans sektörünü merkezi konuma getirmiştir. Bilgi-enformasyon akışına bağımlı finans sektörünün değişken ve hızlı hareket kabiliyeti, yarattığı belirsizlik ortamında riski, paylaşılan bir unsur haline getirmektedir. Dolayısıyla riskin aile-devlet-piyasaya dayalı refah devletçi paylaşımı, büyük ölçüde değişmiş ve yeni risk unsurları oluşmuştur.

Küreselleşmeyi salt ekonomik boyuta indirgememek gerektiğini anımsatan Giddens'a göre küreselleşme, sosyal-siyasal ve kültürel boyutları da olan ve karşılıklı etkileşim ve bağımlılıklarla ilerleyen ve etki alanı da küresel olan, karmaşık ve parçalı bir süreçtir.

Giddens'ın, küreselleşmeyi salt ekonomik boyuta indirgemenin hata olduğu yolundaki değerlendirmesine karşın, ortaya çıkan tablo, üretimde ve finans sektöründe küreselleşmenin kaçınılmaz bir gerçek ve bütün iktisadi ve sosyal politikaları belirleyen ana etmen olduğu doğrultusundadır. Bu çerçevenin tanımlayıcı unsuru da bütün yurttaşların yaşam tarzlarını ve kararlarını belirleyen küresel pazardır.¹⁸ Dixon'un "küreselleşmeye uygun üçüncü yol" nitelendirmesi bu açıdan doğru bir değerlendirmedir.

Dolayısıyla yeni üçüncü yolun önerilerinin, refah devletinin aşılması istenen 'zaafı' çerçevesinde belirlendiği söylenebilir. Başlıca zaaf, enflasyonist baskıyı artıran kamu harcamaları ve sosyal transferler olarak görülmektedir. Refahın yeniden dağıtımının yerine, 'refahın yaratılmasının yaygınlaştırılması' temel önerilerden biridir. Buna göre, özellikle gençlerin ve yetişkinlerin yaşam boyu eğitim programları ile geliştirilmesi, yeni iş tanımlarına uygun kalifiye iş gücünün oluşturulması, nitelsiz iş gücü için düşük ücretli işlerin yaratılması ve yarı zamanlı işlerin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Sosyal sermaye ya da insan kaynaklarına yatırım, İsveç gibi köklü refah devletlerinin öncelik verdiği sosyal politikalarındandır ve 'yeni üçüncü yolun' dikkate alınması gereken önerilerindendir.

Bir başka önemli nokta, sanayi toplumuna göre şekillenen refah devleti kurumsallaşmasının artık geçersiz olduğu gerçeğinden hareketle, imalat sektörünün gerilediği ve hizmet-finans sektörünün geliştiği ülkelerde yeni iş tanımlarının yapılması gereğidir.

Yeni üçüncü yol mali disipline verdiği önemle, refah devleti harcamalarından ve sosyal transferden arındırılmış bir güçlü devlet ta-

¹⁸ Keith Dixon, "Küreselleşmeye Uyumlu Üçüncü Yol", *Birikim*, 139, 2000, s.60-62.

nımına ulaşmaktadır. Adalet, devletin değil, birey ve sivil toplumun sorumluluğunda bir konudur ve etkin ve sınırlı devlet, mali disiplinle mümkündür. Dolayısıyla anti-enflasyonist politikalarla, refah devletinin hantal ve verimsiz yapısı aşılmalıdır.

Yeni üçüncü yol, siyasi merkez tanımı ile riskin paylaşıldığı kesimlerin tümünü kapsayan ve 'çapraz sınıf desteği' kavramıyla açıklanan bir hedef kitleyi temel almaktadır. Sağ ve sol ideolojilerin göz ardı ettiği ya da nötr kaldığı farklılaşan risk gruplarının ve yeni taleplerin tümünü kapsayan bir sınıf üstü oluşum ve bu kitlenin taleplerini gözetken radikal politikalar önerilmektedir.

Sosyal çeşitlilik ve risklerin farklılaşması, herkes için tanımlanmış sonuç eşitliğini değil, eğitimle desteklenen fırsat eşitliğini gerekli kılmaktadır. Ancak fırsat eşitliğinin kuşaklara aktarılan servet ve gelir eşitsizliğine yol açan unsurlarına karşı da tedbir alınmalıdır.

Sonuç olarak 'yeni üçüncü yol', kendiliğinden işleyen piyasa ve rekabete koşullu özgürlüğün, devlet ve birey arasındaki yükümlülükleri azalttığıнын farkındadır. Giddens, toplumun dışlanan en alt kesimlerinde ortaya çıkan gettolaşmaya paralel bir gettolaşmanın en üst kesimlerde de oluşabileceğine dikkat çekmektedir. Her iki durum da toplum sözleşmesi açısından büyük riskler taşımakta ve refah devletinin kurumsallaştırdığı yapılara zarar vermektedir.

Ancak, sınırlı devlet anlayışı ile bireyin-ailenin ya da sivil toplumun piyasa koşullarında oluşan ve hızla değişen 'bilgi'ye ulaşma ve bu bilgiye göre risklerden korunma ya da rekabet geliştirme gücünün, devlete göre ne denli etkili olacağı sorusu da 'yeni üçüncü yol' çerçevesinde bir netliğe ulaşmamaktadır. Eğitim, sağlık, emeklilik hakkı gibi konular ancak devletin düzenleyici rolü çerçevesinde eşitlikçi bir içeriğe kavuşabilecek temel konulardır.

Yeni üçüncü yolun küreselleşmeyi sadece ulusal değil, yerel ve dünya ölçeğinde, tüm kaybedenleri de kapsayacak politikalarla yönlendirme talebi ve bu bağlamda solun enternasyonalist açılımına gösterdiği ilgi, neo-liberalizm ve küreselleşme karşısında gerileyen uluslararası dayanışma açısından bizce anlamlı bulunmaktadır.

Daha önce de işaret edildiği gibi yeni üçüncü yolun stratejisi büyük ölçüde, Maastricht gibi küreselleşme sürecinde özellikle Avrupa ülkelerini ekonomik ve sosyal politikalarda bütünleştirmeye yönelik anlaşmaların etkisinde şekillenmiştir. Bu nedenle gerek gelişmiş ülke-

lerin refah politikalarında, gerek Doğu Avrupa ülkelerinin liberalizasyon süreçlerinde ve gerekse Latin Amerika ülkelerinde benzer reform süreçlerine tanık olunmaktadır.

Bizim görüşümüz yeni üçüncü yolun söz konusu reform sürecinde ortaya çıkan mali-sosyal ve istihdamla ilgili politikalara yönelik önerilerinin liberal eğiliminin baskın olduğu doğrultusundadır.

Bu saptamadan hareketle, çalışmanın devamında Kıta Avrupası refah devletleri ile liberal geleneğin etkili olduğu Anglo-Sakson ülkeler, eşitlik ve istihdam ikilemi çerçevesinde ele alınacaktır. Reform politikalarının ortak eğilimleri açısından Latin Amerika’da en elverişli örnek olarak Brezilya ve Lula hükümeti tercih edilmiştir. Petras gibi yazarlar Latin Amerika üçüncü yolunu farklı ülke deneyimleriyle oldukça geniş bir yelpazede gruplandırmış olsalar da, bu çalışma üçüncü yol bağlamında tarihsel sürecin oluşturduğu sosyal demokrat geleneği ve kurumsallaşmayı baz aldığından, Şili ya da Arjantin gibi otoriter eğilimleri her zaman baskın olan ülkeleri kapsam dışında tutmak yönünde bir tercih kullanmıştır. Brezilya ise benzer riskleri taşımakla birlikte, işçi partisi geleneği içinde eğitim ve sağlık alanlarında sosyal politikaları öne çıkaran ve liberalizmle arasına mesafe koyma mücadelesinde olan bir ülke olarak, konuyla ilgili literatürde öne çıkmaktadır. Ancak iki dönem üst üste seçilen Lula’nın üçüncü yol stratejisinin de ülkenin öznel koşulları düşünüldüğünde kırılğan bir yapı arz ettiği ileri sürülebilir.

AVRUPA’DA ÜÇÜNCÜ YOL VE REFORMLAR: Anglo-Sakson Modeli ve Britanya

Blair ve Yeni İşçi Partisinin “Yenilenme” Stratejisi

Yeni üçüncü yolun ideolojik ve pratik gelişimini izleyebilmek için Blair’in ‘ulusal yenilenme’ retoriğine göz atmakta fayda vardır. Bu retorik aynı zamanda, radikal bir sistem değişikliğinin topluma sancısız bir şekilde nasıl benimsetildiğine ilişkindir.

Blair’in ‘ulusal yenilenme’ stratejisi, kendisine yakın ekonomist-sosyal bilimci çevrelerin adeta “gölge kabine” olarak işlev gördükleri sistematik bir programın paralelinde yürütülmüş ve kapsamı öncelikle Britanya ekonomisindeki değişimde ortaya çıkmıştır.¹⁹

¹⁹ Colin Leys, “The British Labour Party Since 1989”, *Looking Left: European Socialism After The Cold War*, Ed. Donald Sassoon, I.B. Tauris Publishers, London- New York, 1997, s. 39.

Seçim kampanyasının iyi tanımlanmış bir hedef kitleye dayandığı gözlenmektedir. Gerek Muhafazakar Partinin iktidar sürecinde şekillenen seçmen tercihleri gerekse kendilerini, işçi sınıfı, erkeklerin egemen olduğu işgücü piyasası ve iş güvencesinden dışlanmış hissedenler oldukça geniş ve farklılık arz eden bir seçmen tabanı yaratmaktadır. Farklılaşan talepler ve toplumsal riskin çeşitlenerek artması, kaybedenleri ve kazananları birlikte kapsayacak yeni bir programı zorunlu kılmıştır.²⁰

Blair'ın seçim kampanyasının karakteristiği, piyasa merkezli bir retorikle belirlenmiştir. Retoriğin Blair ve 'uzmanlar grubu' tarafından belirlenmiş sloganı ise "Modernleşme" ve programı yürütenler için de "Modernler" olmuştur. Küreselleşmenin güçlü ve yönlendirici etkisi karşısında refah politikalarının sürdürülemezliğine dayalı bir 'gerçekçilik' kavrayışı hakimdir. Gerçekçiliğin temelinde ise yatırımların desteklenmesi için şirket vergilendirmelerinin artmadan korunması ve Britanya ücret düzeyinin üretim düşüşüne sebep olmayacak bir düzeyde tutulması gibi tedbirler yer almaktadır.

Blair'ın, piyasa merkezli yeni üçüncü yolu, diğer Avrupa sosyal demokrat yönetimlerine nazaran en az dirençle karşılanan ve bu nedenle de rahatlıkla uygulanabilen model olmuştur. Basit çoğunluğa dayalı seçim sisteminde % 43 oranında oy alarak, parlamentoda 178 sandalye ile neredeyse muhalefetsiz bir iktidar olan Blair, radikal yenilenme stratejisini koalisyonla ihtiyaç duymadan hayata geçirebilmiştir. Merkel, Britanya'nın çoğunlukçu sisteme dayalı kurumsal yapısının da bu gücü pekiştirici özellikler taşıdığını ileri sürmektedir. Yeni İşçi Partisinin Lordlar Kamarasını siyasal alandan büyük ölçüde soyutladığı, Merkez Bankası üzerindeki kontrolünü arttırdığı,²¹ anayasa mahkemesi gibi bağlayıcı yargı organlarının bulunmadığı, hiyerarşiyi kolaylaştıran Britanya sistemi, Kıta Avrupası'ndaki federal konsensusa dayalı demokrasilere göre, iktidar partisi için daha geniş imkanlar sunmaktadır.²² Blair için diğer güçlü bir muhalefet unsuru olan sendi-

²⁰ *a.k.*, s.21-22.

²¹ Britanya Bank of England, özerk bir kurum değildir. Dolayısıyla hükümet politikalarına bağımlı bir kurumdur. Bu nedenle de hükümetin hazinesinin bir kolu olarak, iktidar partilerinin taleplerine yanıt vermesi gerekmektedir. Bkz: Paul Krugman, *Politika Taşeronları ve Önemsizleşen Refah: Azalan Beklentiler Çağında İktisadi Eğilimler*, Çev. Neşenur Domaniç, Literatür yayıncılık, İstanbul, 2002, s.175.

²² Lijphart'tan Akt. Wolfgang Merkel, "The Third Ways of Social Democracy into the 21st Century", Ruprecht-Karls University Heildelberg, www.fes.or.kr/publications, 2000.

kalar da Thatcher zamanında bloke edilmiş ve düzensizleştirilen işgücü piyasaları sendika temsilcilerinin müdahalelerinden büyük ölçüde arındırılmıştır.

Britanya esnek işgücü piyasaları ve yarı zamanlı – geçici iş formülü ile işsizlik oranını düşürmek konusunda başarılı bulunmaktadır. Bu konuda göze çarpan uygulama, özellikle finans-hizmet-bilişim sektöründe çalışan eğitimli-kalifiye genç işgücünün ücretlerinin düşük tutulmasına karşın, ücret seviyelerinin dondurulmasının genel bir kabul görmesidir. Meyer'ın karşılaştırmalı analizlerinden de izlenebileceği gibi Britanya, 'asgari düzey'i hedefleyen, işsizliği azaltan, ancak toplumsal gelir dağılımındaki farkı-eşitsizliği derinleştiren piyasa merkezli Anglo Sakson modelin ideal bir örneğini oluşturmaktadır.²³ Bu modelin eşitlik anlayışı seçici ve dışlayıcı, sosyal destek programları da ihtiyaç tespitine dayandığı için 'damgalayıcı' olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla Britanya refah modeli istihdamı öncelemekte ve istihdamın bedeli olarak yoksulluğu göze almaktadır. Blair bu bedelin toplum sözleşmesini bozan yönlerini muhafazakar politikalarla giderme yoluna gitmiştir. Özellikle tek ebeveynli aileler (ki kadınlar çoğunluğu oluşturmaktadır) ve göçmenler, yoksulluğun egemen olduğu kesimler olarak dışlayıcı muhafazakar yasalar kapsamında ele alınmaktadır. Bu açıdan Blair'ın İşçi Partisi ile Muhafazakar Parti programı arasında, geleneksel aile yapısının korunması, kadının statüsü, vatandaşlık yasası ile göçmenlere yönelik sert tedbirleri içeren dışlayıcılık bağlamında ideolojik farklılığın kalmadığı gözlenmektedir.

Blair'ın yeni üçüncü yol çizgisi sadece Britanya ile sınırlı kalmamıştır. Soğuk Savaş sonrası Kıta Avrupası sosyal demokrasi cephesi de benzer reformları uygulama yoluna girmiştir. Ancak reform hareketi, ülkelerin farklı ulusal problemleri, kültürel gelenekleri ve kurumsal işleyişleri açısından çeşitlilik göstermektedir.²⁴ Kıta Avrupası'nda, farklı programlar, stratejiler ve politik profiller içeren Hollanda, İsveç ve Fransa, bu çerçevede ele alınacaktır.

Daha önce Britanya reform sürecini değerlendirirken işaret ettiğimiz gibi Kıta Avrupası'nda değişim daha istikrarlı ve toplumsal dengeleri gözetici bir niteliğe sahip görünmektedir. Ayrıca sosyal demokrat geleneğin bu bölgede daha köklü olması, siyasal-ekonomik - sosyal

²³ Meyer, *a.g.e.*, s.253, s.256 (tablolar).

²⁴ Merkel, *a.g.e.*, s.11.

yapılanmayı, kurumsal geleneği ve siyasal kültürü, reform sürecinin belirleyici unsuru haline getirmektedir. Bizim gözlemimiz, Britanya geleneğinin liberalizmle şekillenen kültürünün, Blair'ın iddialarının aksine, 'topluma rağmen' bir değişimi ve elitlerin öncülüğündeki bir yeniden yapılanmayı daha olanaklı hale getirdiği yönündedir.

Çalışmanın bu bölümünde refah devletinin en güçlü kaleleri olarak anılan ve belli ölçülerde bu yapıyı koruyan Kıta Avrupası ülkelerinin reform süreçleri ele alınacaktır. Kleinman'ın görüşleri doğrultusunda, söz konusu ülkelerde, farklı refah politikalarının uygulandığı ve refah devleti modelinin oldukça geniş bir yelpaze içinde değerlendirilmesi gerektiğinin altı çizilmelidir. Ayrıca Esping-Andersen, reform sürecinde refah devleti politikalarında bir gerilemeden çok, temel politikalarda süreklilikten söz edilmesini gereğini, karşılaştırmalı analizlerle ortaya koymaktadır.²⁵

Kıta Avrupası Refah Devletleri ve Reform Politikaları

Refah devletlerinin ekonomik ve sosyal reformlara verdikleri tepkileri tek tek analiz etmek bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Bu nedenle reformların gerçekleştiği temel politikalar açısından bir gruplandırma yaparak ülkeleri bu başlıklar altında bir arada değerlendirmekle yetindik. Buna göre Hollanda, İsveç ve Fransa reformların gerçekleştiği mali politikalar, istihdam politikaları ve sosyal politikalar çerçevesinde ele alınacaktır.

Mali Politikalar

Refah devletlerinin mali politikalar açısından ortak tutumu mali disipline yönelmek olmuştur. Mali ortodoksi anılan ülkelerde değişen ölçülerde uygulanmıştır. Reform sürecinde toplumsal uzlaşmayı gözeten Hollanda, anti- keynesyen politikaların toplumsal kabul gördüğü nadir ülkelerdendir. Reformlar konusunda, Hıristiyan Demokratlar, sendikalar, meslek kuruluşları ve yurttaşlarla 1994 yılından itibaren açık müzakerelerin yaşandığı Hollanda, reformlar konusunda güçlü bir uzlaşma modeli sunmaktadır. Tam istihdam için ücret sınırlaması genel kabul görmüş ve 'azami refah'ın korunması hedeflenmiştir. Hollanda yatırımların ve istihdamın desteklenmesi için istihdam vergilerinde kı-

²⁵ Gosta Esping-Andersen, "Altın Çağ Sonrası? Küresel Bir Ekonomide Refah Devleti İkilemleri", *Sosyal Politika Yazıları*, Der. A.Buğra & Ç. Keyder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.71., tablo 1.1.

sıntı yapmış, kamu borçlanmalarının ve sosyal transferlerin sınırlandırılması yoluna gitmiştir. Aynı uygulamalar sosyal demokrasinin kalesi olan İsveç için de geçerlidir. Ancak sosyal transferler açısından İsveç diğer ülkelere nazaran farklı bir tercih ortaya koyarak, sosyal harcamaları, bu anlamda 'en az desteğe sahip kesim olan genç ve yetişkinlere' kaydırmıştır.²⁶ Bu yaş grupları aktif- üretken iş gücü içinde yer aldığından karşılaştıkları risk ve ihtiyaçların, yaşlılara nazaran daha yüksek olduğu bilgisi bu değişimin nedenidir. Ayrıca, iş dünyasının vergi yükünü azaltma amacıyla, doğrudan vergilerden dolayı vergiye geçerek, vergi yükünü topluma yayma stratejisi uygulanmıştır. Ücret farklılıkları ve ücret dağılımlarını esnekleştiren İsveç, devletin en yüksek sınıra müdahalesini azaltsa da ücret farklılaşmasının en düşük olduğu ülke konumunu korumaktadır. Fransa ise anti-keynesyen politikaların hayata geçtiği ülkeler içinde en devlet merkezli olanıdır. Aydınlanmanın mirası olan güçlü devlet geleneği reform sürecine de damgasını vurmuştur. Bu nedenle radikal olmayan ancak etkili bir reform süreci yaşanmıştır. Maastrich istikrar kriterlerine bağımlı ülkelere biri olsa da sosyal harcamalarda anlamlı bir kısıntıya gitmediği gözlenmektedir. Diğer ülkelere farklı olarak, özellikle 1997 yılında asgari ücret ve ailelere yapılan okul yardımında artış yoluna giden Fransa, bazı doğrudan vergilerde indirim yapmayı tercih ederek, yatırım ve şirket vergilerini yeniden düzenlemiştir. Fransa, sosyal yardımları ortadan kaldırmayacak bir reform programı ile rekabeti teşvik eden politikaları dengeleyecek bir mali politika izleme kaygısındadır. Fransa'nın reform tercihleri, bağlı olduğu uluslararası anlaşmalara rağmen ulusal denetimi korumak yönündedir.

İstihdam Politikaları

Hollanda'nın uyguladığı istihdam politikaları işgücü piyasasının esnekleştirilmesine ve yarı zamanlı işlerin artmasına dayanmaktadır. Bunun yanı sıra üçüncü zaman işleri ve niteliksiz iş gücünü istihdam edecek türden iş alanları açılmıştır. Merkel bu stratejiyi üç önemli gelişmeye bağlamaktadır: birinci olarak, ücret artışlarını yönetmek, ikinci olarak, işçi yoğun sanayi hizmetlerini geliştirmek ve yenilemek, son olarak da çalışmayı yeniden dağıtmak ve örgütlemek. Bu politikalarından alınan sonuçlar ise işgücüne katılım oranında gözlenen artış, ka-

²⁶ a.k., s.77.

dınların istihdam oranında sağlanan artış ve genel işsizlik oranında ortaya çıkan anlamlı gerileme olmuştur.²⁷ Ücretler üzerindeki uzlaşmanın yeni şirket oluşumlarını harekete geçirdiği gözlenmektedir.

İsveç ise işgücü piyasasını düzenleyici rolü en aktif ve kadın istihdam oranı en yüksek ülkedir. İşsizliğin kronikleştiği İsveç, istihdam politikalarını yeniden düzenlerken, Hollanda'nın aksine kadın istihdam oranını azaltarak işe başlamıştır. Güçlü bir sendikal geleneğe sahip olan İsveç, istihdamı sınırlandırma ve esneklik konusunda en fazla baskıyla karşılaşan ülkedir. Ancak zamana yayılmış da olsa, işten çıkarmalar ve ücretlerde esnekleşme eğilimi İsveç için de kaçınılmazdır. İsveç refah modelinin istihdam açısından en çok eleştirildiği nokta, eşitlikçi ücret yapısı ve işe gelmeme günlerinin çokluğudur. Bu nedenle iş gün ve saatleri konusunda yeni düzenlemeler yapılmıştır. Ücret eşitliğinin insanları daha fazla çalışmak ve yeni beceriler edinmek konusunda tembelleştirdiği görüşüne karşılık, İsveç, sosyal yatırım programı çerçevesinde sürekli eğitim programlarına ağırlık vermiştir. Fransa'da ise istihdam politikaları açısından katı bir süreklilik gözlenmektedir. İstihdam politikalarını belirleyen sektör kamu sektörüdür ve düzensizleştirme yakın dönemde mümkün görünmemektedir. Fransa'nın eleştirilen bir başka istihdam politikası ise haftalık 35 saat uygulamasıdır. Bu hak nedeniyle Fransa, pek çok yatırımcıyı ucuz iş gücü yoğun ülkelere kaçırmaktadır. Erken emeklilik ve emekli sisteminde değişim gözlenmemektedir. Bu tercihlerin işgücü piyasasının esnekleştirilmesi konusunda her hangi bir şey söylemediği açıktır. Fransa reformlar açısından en dirençli ülke konumundadır.

Sosyal Politikalar

Hollanda, sosyal politikalar açısından reformların sonuçlarını yumuşatacak bazı tedbirler almıştır. Sağlık ve işsizlik ödeneğinin korunduğu ve sosyal güvenlik harcamaları konusunda güçlü bir devlet dene-timinin sağlandığı gözlenmektedir.²⁸

Hollanda'nın, reformları toplumun görüşüne sunma kanalları yarattığı için başarılı ve istikrarlı bir performans gösterdiği düşünülmektedir. Ancak Britanya ile karşılaştırıldığında refah devleti standartları yüksek bulunmaktadır. Britanya kriteri olan "asgari geçimlik düzey" in çok üstünde sosyal harcamalar yapılmaktadır. Bu açıdan ele alın-

²⁷ Merkel, a.g.e., s.18.

²⁸ a.k., s.19-20.

diğında Hollanda'nın sosyal harcamalarında 1980'lerden 1990'lara bir gerileme değil, artış gözlenmektedir.²⁹

İsveç ise istihdam politikalarının mali açıdan yarattığı dengesizlik nedeniyle bazı önemli kısıntılara gitmiştir. Mali disiplini açısından alınan tedbirlerin ilk sırasında, parasal (nakdi) sosyal transferlerde yapılan kısıntılara dikkat çekilmektedir. Bunun yanı sıra, işsizlik sigortası için çalışmış olmak ve eğitim şartı ağırlık kazanmış, emeklilik için katkı süresi uzatılmış ve emeklilik aylığında indirime gidilmiştir. Ayrıca, sağlık harcamalarında devlet, süreklilik garantisi vermiş, özel emeklilik sigortası başlatılmış, kamu istihdamında sınırlamaya gitme süreci hız kazanmıştır.³⁰ İsveç'in, "emekliliği katkıdan bağımsız bir hak olarak gören anlayıştan uzaklaşmaya başladığı" yapılan tespitler arasındadır.³¹

İsveç sosyal devlet yapısı, büyük ölçüde yurttaşların tercihlerine dayanmaktadır. Reformlar özellikle kadınlar ve sosyalist seçmenler tarafından dirençle karşılanmaktadır. Bu çerçevede yapılan eleştirilerden en dikkat çekenini ise Merkel'in değerlendirmesidir. Buna göre; Hollanda'nın aksine İsveç'te "aktif refah devleti" anlayışı "pasif refah devleti-tedarikçi devlet" lehine reddedilmiş görünmektedir.³²

Çalışma adaleti açısından devletin aktif rolünü savunan Fransa ise eğitim ve istihdam konusunda devletin tüm talepleri karşılayabilme gücüne sahip olmadığını farkındadır. Klasik refah devletini savunmayan Fransa, "devletin ana yatırımcı güç olarak; özel şirketler, sivil toplum kuruluşları ve küresel piyasaların aktif aktörleri" ile birlikte, çalışma adaletini ortadan kaldırmayan, yeni bir refah devleti anlayışı yaratmaktan yanadır.³³

Yeni üçüncü yolun Britanya örneğinde belirlenen çerçevesinin ve temalarının, sosyal demokrasi geleneği güçlü Kıta Avrupası'nda aynı rahatlıkla uygulanmasının zor olduğu ve zaman alacağı gözlenmektedir. Ele aldığımız ülkelerde refah devletinden bir kopuşun olmadığı, devlet politikalarındaki süreklilikte ısrarcı olduğu gözlenmektedir. Sosyal demokrasi geleneğinin oluşturduğu alışkanlıklar ve güçlü toplumsal muhalefet, devletleri, adil ve dengeli bir çözüm için zorlamaktadır.

²⁹ Gosta Esping-Andersen, a.g.e., s.77, tablo 1.1.

³⁰ Wolfgang Merkel, a.g.e., s.24.

³¹ Gosta Esping-Andersen, a.g.e., s.76.

³² Wolfgang Merkel, a.g.e., s.25.

³³ Bkz: Jospin, Socialist International 1999 konuşması için Wolfgang Merkel, <http://www.fes.or/publication.2000.S.29>

Ele alınan üç refah toplumunda da, sınai üretimin gerilediği bir ortamda eşitsizlik/işsizlik-istihdam sorununa yaklaşımın, toplumcu ve dayanışmacı sosyal demokrat geleneğe sahip çıktığını gözlemliyoruz. Anglo Sakson geleneğin yoksullaştırma ve asgarileştirme çözümüne karşılık, Kıta Avrupası'nın, 'yaşam standardını' korumaya yönelik tercihlerini koruduğu gözlenmektedir. Bu ülkeler, yaşam boyu eğitim, sağlık güvencesinin korunması, aktif sosyal yatırımlarla yeni iş alanları yaratma ve erken emeklilik gibi *eşitlikçi hedefleri ortadan kaldırmayan* reform tercihleri ile dikkat çekmektedirler.

Yeni üçüncü yol söylemine uyumlu reform sürecinin Britanya ve Kıta Avrupası'nda ortaya çıkardığı tabloyu ortaya koyduktan sonra, çalışmanın son bölümünde çok farklı bir kültürel gelenek ve kurumsal yapı sergileyen Latin Amerika cephesinden üçüncü yola bakmaya çalışacağız. Latin Amerika'nın yükselen sol dalga içinde oldukça tartışmalı ve bir o kadar da karışık bir gündem izlediği günümüzde, Brezilya'da üst üste seçim zaferi yaşayan ve sert bir muhalefete rağmen bunu başaran Lula'nın İşçi Parti'si (PD) ve uyguladığı siyaset, 'yeni üçüncü yol' temalar açısından değerlendirilecektir. Brezilya'nın yeni üçüncü yol politikaları açısından değerlendirilmesinin sebebi, yeni üçüncü yol ile refah devleti geleneği arasındaki temel farkın ve buna bağlı olarak da kurumsallaşmanın ve gelenek oluşturmanın önemini vurgulama ihtiyacıdır.

LATİN AMERİKA'DA ÜÇÜNCÜ YOL

Çalışmanın bu bölümünde üçüncü yolun serüveni açısından refah devleti ve sosyal demokrasi geleneğinin bulunmadığı Latin Amerika genel olarak ele alınacaktır. Radikal sol için küreselleşmeye direniş ve alternatif küreselleşme tartışmalarında umut veren gelişmelere sahne olan kıta, sahip olduğu otoriter yönetim geleneği ile 'yeni üçüncü yol' a uyumlu reform politikaları açısından sorunlu bir çerçeve sunmaktadır. Bu çalışmanın yeni üçüncü yol politikalar açısından tercih ettiği deneyim Brezilya'dır. Brezilya, gerek neo-liberalizmin baskılayıcı politikalarından kaçınmayı başarmış nadir ülkelerden olması, gerekse sosyal güvence sistemini görece güçlendirme yönündeki çabaları ile Latin Amerika'da üçüncü yol deneyimi açısından en elverişli örnek olarak değerlendirilmektedir. Yeni üçüncü yol açısından en kapsamlı ve programatik örneği oluşturan Brezilya-Lula yönetimi ele alınacak olsa da, Brezilya reform sürecine geçmeden önce, 1980'lerde başlayan

ve 1990’larda derinleşen krizin kıta genelinde yarattığı atmosferi ele almakta fayda vardır.

Birinci Dalga Merkez Sol

Latin Amerika’da üçüncü yol, 1980’ler ve 1990’ların demokratikleşme-liberalizasyon politikaları ile güçlenen neo-liberal politikalara bir tepki olarak gelişmiştir. Özelleştirmeler, ticaretin serbestleşmesi, mali disiplinle bütçe açıklarının kontrol altına alınması ve düzensizleştirmeyi içeren neo-liberal politikaların 1990’larda küreselleşen ve derinleşen mali krizi, yoksul kesimlerde ve kentli-ücretli orta kesim üzerinde artan bir baskı yaratmış ve toplumsal çatışmaları da arttırmıştır. Neo-liberal politikalara ve ABD’ye karşı giderek büyüyen tepkiler, toplumsal hareketleri beslemiş ve tüm kıtaya yayılan bir mücadele sürecini başlatmıştır. İsyan dalgasının giderek büyüdüğü kıtada mevcut rejimlere yönelik muhalefetin yönünü belirleyen iki temel eğilim yan yana gelişmiştir.³⁴ Bir yandan neo-liberalizmin yıkımına uğrayan “kaybedenler”in oluşturduğu kapsamlı bir kitlesel hareket, diğer yandan da büyük ölçüde partileşmiş, geçmiş dönemin sol hareketleri. Özellikle ikinci kesim, geçmişteki yenilgiden dersler çıkaran ve yeniden yapılanma sürecini yönlendiren kesimdir.

Latin Amerika’da bu süreçte, “krize ve toplumsal yıkıma karşı üç politik tavır” belirginleşmiştir:

“İlk tavır, mevcut reform politikalarının sürdüğü zemini radikal bir değişime uğratmadan neo-liberal politikaların yarattığı yıkımı onarma yanlısı merkez sol, ikincisi, iktidardan çok, radikal bir toplumsal muhalefeti savunan sol grupların oluşturduğu esnek toplumsal hareketler, üçüncü tavır ise anti-empyralist, anti-liberal ve anti Amerikan sınıf mücadelesine dayalı devrimci tavidir.”³⁵

1990’larda solu yeniden inşa etme girişimleri de ağırlıklı bu kabuller üzerinden şekillenmiştir. 1989 yılının keskinleştirdiği, Sovyet yanlısı rejimlerin çözülme sürecinin yarattığı genel “yenilgi” atmosferi, Latin Amerika’da da, merkezin temsilcisi olduğu, sınıfsal tabana dayanmayan bir yeniden yapılanma sürecini harekete geçirmiştir.

Meksika’dan Jorge Castaneda’nın fikir babalığını yaptığı ‘üçüncü-yol’ tezi, bu arayışın ürünü olarak ‘90’lar boyunca kıtada ve dünya çapında geniş bir etki yaratmıştır. Castaneda, piyasayı reddetmeyen bir

³⁴ Editoryal, “Neo-Liberalizme Karşı Sol Laboratuar Latin Amerika” <http://www.teori.org/index>

³⁵ Editoryal, a.g.e., sayfa numarası verilmemiş.

yaklaşım, solun ‘gerçekçi’ bir politika izlemesini ve ulusal burjuvazi ile ittifak yaparak, devlet iktidarını neo-liberal politikalar karşısında kullanması gereğini vurgulamaktadır. Hedef, merkezde orta sınıfın da muhalefetine harekete geçirecek ve bu yolla eşitsizliklere direnebilecek bir üçüncü yol oluşturmaktır.

Castaneda’nın tezlerini savunan Latin Amerika merkez-solu, 90’larda dört seçim zaferi kazanarak Şili, Venezüella, Arjantin ve Meksika örneklerini oluşturmuştur. Ancak bu örneklerin her birinde otoriter rejim geleneği ve toplumun yoksullukla bastırılması geçerliliğini korumuştur. Venezüella ve Arjantin gibi kıtanın önemli ülkelerinde üçüncü yolun seçim yenilgileri alması ve Castaneda’nın 2002 Meksika seçimlerinde hükümetteki görevinden istifa etmesi, ‘90’lı yılların ilk üçüncü yol’ dalgasının yenilgisi olarak değerlendirilmektedir.

Merkez solun bu başarısızlığı büyük ölçüde, konjonktürel ekonomik krizle aynı döneme denk gelmiştir. Pek çok Latin ülkesinin ulusal burjuvazisinin gelişme süreci, ulus aşırı ve uluslararası sermayenin hareket alanına bağımlı olduğundan, mali piyasalarda ortaya çıkan kriz kıtayı da etkisi altına almıştır.

İkinci Dalga Merkez Sol

90’ların ikinci yarısından itibaren toplumsal muhalefet hem en yoksullar katında hem de hakim burjuvazi arasında yükselmeye başlamıştır. Arjantin, Ekvador, Brezilya, Meksiko, Nikaragua’da topraksız köylüler, kent yoksulları, sendikalar, öğrenciler ve işsizler, iktidar karşıtı isyanları başlatmıştır. Aynı şekilde yeni gelişen sermaye kesimlerinde, kırsal ve kentsel orta sınıfta, küçük ölçekli şirketlerde de muhalif hareketlenmeler gözlenmektedir.

Sınıflararası uçurumun derinleştiği bu dönemde toplumsal hareketlerin merkezinde işçi sınıfının olmaması sık vurgulanan bir gerçekliktir. Aksine burjuva partileri ve reform yanlısı orta sınıf, muhalif hareketleri örgütlemek açısından etkin bulunmaktadır. Bu ikinci yeniden yapılanma dalgası, literatürde Latin Amerika’nın ikinci ‘üçüncü yol’ deneyimi olarak adlandırılmaktadır. Ülkeler arasında farklılıklar gözlenirse de Latin Amerikan üçüncü yol’un karakteristik özelliklerini tespit etmek mümkündür.

Latin Amerika Üçüncü Yolunun Karakteristik Özellikleri

Kıta genelinde hükümetlerin ortak kaygısı gelişmekte olan yerli sermaye ve yatırım yapan yabancı sermaye açısından güvenli ve is-

tıkrarlı bir alan yaratmaktır. Buna göre, Latin üçüncü yolunun ortak özellikleri şu şekilde sıralanabilir: İktidar mücadelesini, geniş halk kesimlerinin neo-liberal politikalardan kaynaklanan isyanı yönlendirmiş ve iktidara aday olanlar kapsayıcı bir seçmen kitlesi tanıımı yapmaya zorlanmışlardır. Sınıf koalisyonu ve popüler muhalefete dayalı iktidarlara, zamanla uzmanlardan oluşan, teknokratik-elit bir yönetim kadrosu oluşturarak, diğer toplumsal aktörlerin (sendikalar) pazarlık gücünü ortadan kaldıran, müzakereye kapalı bir yönetim anlayışı geliştirmişlerdir. Arjantin, Şili, Brezilya gibi Giddens'in 'sorumlu üçüncü yol' olarak nitelendirdiği ülkeler, ulusal ya da yabancı sermaye çevrelerini ve bankacılık-finans sektörünü desteklemekte ve seçim vaatlerinin aksine bu sektörlerle hiç dokunmamayı tercih etmektedirler. Verimlilik ve piyasa merkezli ekonomik politikalarda temel kaygı ve iddia, yerli burjuvazi ile yabancı yatırımları dengelemek doğrultusundadır. Dolayısıyla esnekleştirme ve düzensizleştirme, bu ülkeler için de reform süreçlerini belirleyen temel politikalardır.

Tüm bu özellikler Avrupa Sosyal Demokrat hükümetlerinin izlediği 'yeni üçüncü yol' politikalarla benzerlik taşısa da Latin 'üçüncü yolunun' ayırıcı özelliği, geliştiği ortam ve koşullardan kaynaklanmaktadır: Latin Amerika üçüncü yolu, ağır ekonomik krizler, küreselleşmenin eşitsizlikçi baskısı ve ABD'nin kıtadaki uzun süren egemenliğinin etkisiyle oldukça istikrarsız bir ortamda hareket etmek zorundadır. Bu nedenle, işçi sınıfı ve kentsel ve kırsal alandaki geniş yoksul kesimlerle, diktatörlük dönemlerinde gelişen yerel burjuvazi ve onun bağlı olduğu uluslararası sermaye ağı arasında bir denge bulmak ve tepkileri yatıştırmak gibi bir zorunlulukla karşı karşıyadır. Uzlaşma, süreklilik ve kurumsallaşma açısından, Avrupa yeni üçüncü yolunun sahip olduğundan çok daha az bir güce sahiptir.

Bu nedenle Latin üçüncü yolundan istikrarsızlık beklentisi oldukça yaygındır. İstikrar için yaratılan politik beklentinin ne denli önem taşıdığı ise örneğin Brezilya'da, seçim öncesi verdiği sözleri büyük ölçüde gerçekleştiremeyen Lula'ya "Topraksızlar Hareketi"nin gösterdiği uzun süreli sabrı açıklar niteliktedir. Latin üçüncü yolu, uluslararası finans çevrelerinin ve büyük yerel sermayenin baskısı altındadır. Bu açıdan toplumsal sözleşmenin hangi biçimi alacağı ya da bir toplumsal sözleşmeden hangi koşullarda söz edileceği ciddi belirsizlikler ve riskler barındırmaktadır.

Brezilya İşçi Partisinin (PT) Yeniden Yapılanma Süreci ve Brezilya Üçüncü Yolu

Brezilya'yı üst üste aldığı seçim zaferleri ile 'üçüncü yol'a taşıyan İşçi Partisi (PT)' nin gelişim süreci büyük ölçüde, Blair'in Yeni İşçi Partisi deneyimi ile örtüşen özellikler göstermektedir. Bu nedenle 1994 seçimleri, PT' nin geçirdiği dönüşüm açısından önemli bir kavşak noktasını oluşturmaktadır. 1994 seçimlerini kaybeden PT, 2002 seçimlerinde zaferle sonuçlanan değişim ve yeniden inşa sürecini öncelikle parti yapısında başlatmıştır.

Lula'nın 2002 yılında iktidara gelmesinden önce Cardoso yönetiminin uygulamaya koyduğu neo-liberal politikalar, PT'nin yeni programını belirleyen en temel faktör olarak değerlendirilebilir. Finans piyasalarının serbestleşmesi, ulusal sermayenin, uluslar arası sermaye akışının ve ticaretin liberalizasyonu ve anti enflasyonist politikalarla neo-liberal program, 1994'de hedeflenen sonuçları elde etmiştir. Lula'yı iktidara taşıyan süreç, 90'ların sonlarında neo-liberalizmin küresel ölçekteki kriziyle de açıklanabilir.

Lula'nın üçüncü yol politikalarını değerlendirmek açısından, Savran'ın üçüncü yola ilişkin değerlendirmelerinde önemli bir başlangıç noktası olarak yer verdiği, PT'nin parti yapısı, genel olarak üçüncü yola yönelen partilerin ortak özelliklerini açıklayıcı güce sahiptir.

Brezilya İşçi Partisi (PT)

1978-79 yıllarının büyük grev dalgası sonucunda kurulan Brezilya İşçi Partisi (PT), Savran'a göre, post Leninist parti tiplerinin ilk örneğidir ve merkez solun model olarak tercih ettiği bir yapı arz etmektedir. PT, işçiler, topraksız köylüler ve kent yoksulları gibi, sınıf temelinden çok, ezilen kesimleri kapsayıcı bir parti örneği olarak Leninist parti anlayışından uzaklaşan dünya solu için, yeni partileşme biçiminin bir örneği haline gelmiştir. Dolayısıyla PT, işçi sınıfına dayalı, devrimci Leninist parti modelinden uzaklaşan yeni merkez solun benimsediği, parlamenter demokrasi hedefini barındıran bir parti yapısı sergilemektedir.

PT'nin başlangıcından itibaren üçüncü yolu temsil ettiğini ileri süren Savran'ın değerlendirmeleri çerçevesinde, parti programında öne çıkan bazı politikalara değinmek gerekmektedir. Bunlar genel olarak mülkiyetin yeniden düzenlenmesi çerçevesinde; toprak reformları,

özellikle 1987 programında; taşımacılık, ilaç, çimento ve finans alanında kamusallaştırma, devlet işletmelerinde özelleştirmeye son verilmesi gibi düzenlemelerdir. Bunun yanında devletin sosyal yatırımlarda bulunması ve sosyal programların desteklenmesi gibi politikalar, ulusal ve uluslararası sermaye kaçışını önleyecek tedbirlerle denge gözetecek biçimde ele alınmaktadır. IMF borçları için, 1987 programında moratoryuma gidileceği vaadi, 1989 yılında yerini ‘meşru olmayan dış borçların ödenmeyeceği’ vaadine bırakmıştır. Partinin çalışma saatlerinin haftalık 40 saat olarak belirleneceği ve asgari ücrette artışa gidileceği yönündeki vaatlerinin yanı sıra, enflasyonla radikal mücadele kararı da programda yer almaktadır. Ancak asıl vurgu devletin ve kamu sektörünün demokratikleştirilmesi ve bu çerçevede askerin gücünün sınırlandırılması hedeflerindedir.

Lula'nın Yeni Üçüncü Yolu

2002 yılında seçimden zaferle çıkan Lula, “Brezilya Halkına Mektup” başlığı taşıyan belgede IMF’ye verilen taahhütlere uyulacağını bildirmiştir. Açıkladığı ekonomi politikası, genel hatlarıyla; bütçe açığının kapatılması, ekonominin iç ve dış borç ödeme kapasitesini arttırmaya yönelik tedbirler, yabancı sermaye yatırımlarını çekmek için uygun ve istikrarlı bir ortam yaratmak, kamu harcamalarında büyük ölçüde kısıntıya gidilmesi, tüm bu hedeflerin tutturulması yönündeki öncelikli eylem alanı olarak da makro ekonomik hedeflerin gösterilmesi şeklindedir.

Bunların yanı sıra, emeklilik yaşı 53’den 60’a çıkmış, emeklilik maaşlarında kesintiler yapılmıştır. Toprak reformu konusunda vaat edilen miktarların çok küçük bir bölümü hayata geçmiştir. Savran’ın belirttiği rakamlarla Lula döneminde Ocak 2003 tarihinden aynı yılın Temmuz ayına kadar geçen sürede Real %22, Brezilya ana borsa endeksi Bovesta ise %37 değer artışı göstermiştir.

Lula’nın 9 partilik bir koalisyona dayanan ilk dönemi büyük ölçüde Cardoso ile devamlılık göstermektedir. Ayrıca parti içi platformlardan en etkin olanı “Artikülasyon 113”ün, uzun bir süre parti programının ve stratejisinin tanımlanmasına engel olarak, bu devamlılığın gizlenmesine büyük ölçüde zemin hazırladığı ileri sürülmektedir. Artikülasyon grubu karma ekonomik model ve burjuvazi ile ittifak temelinde politikalar önermektedir: “Bu grubu oluşturan aydınlar PT’yi,

sivil toplum, parlamenter demokrasi ve orta sınıflarla ittifak hedefi ile tanıştırmışlardır.”³⁶

Sonuç olarak Lula yönetimindeki PT iktidarı ilk dönemde, kamu-sallaştırma yönünde adım atmayarak ve kamu kurumlarının özelleştirilmesine öncelik vererek ılımlı politikalar izlemiştir. Devlet mülkiyetinin yarattığı hantallığa karşı Lula bir tür Piyasa Sosyalizmi modeli önermektedir. Bu yapı içinde birey, kooperatif, ulusal mülkiyet kavramları ekseninde bir ekonomik demokrasi modeli yer almaktadır.

Bu verilerden hareketle Lula'nın üçüncü yol ile örtüşen temalarını şu şekilde sıralamak mümkündür: Daha önceki iktidar döneminde sürdürülen mali disiplin politikaları, özelleştirmeler ve kamu harcamalarında kısıntılar, işgücü piyasasının esnekleştirilmesi ve yatırım teşvikleri ile üçüncü yol stratejinin temel prensiplerinin izlendiği gözlenmektedir. Ulusal ve uluslar arası sermaye dengelerini gözetecek politikaların yanı sıra yoksullar ve ücretli orta sınıf için görece destekleyici sosyal tedbirleri devreye sokmuş ancak vaatlerini gerçekleştirme hedefinin uzağına düşmüştür.

Lula'nın, iktidarının ilk döneminde sosyalist çevreler için büyük bir hayal kırıklığı yaratmasına rağmen, ikinci kez seçim kazanması, uyguladığı politikalar konusunda toplumun sürekliliği tercih ettiğini göstermektedir. Lula'yı en ağır biçimde eleştirenlerin dahi işaret ettiği bazı kaçınılmaz koşullar bu sürekliliğin sebeplerine de ışık tutar niteliktedir. Bu noktada Lula'yı kuşatan reel koşullar ve üçüncü yol tercihlerinin sebepleri üzerine kısa bir değerlendirme yapmak gerekmektedir.

Lula büyük ölçüde liberal politikaların yerleştiği ağır bir ekonomik kriz döneminde, beklenti yüklü geniş yoksul kesimlerin desteği ile iktidara gelmiştir. Latin Amerika'nın askeri diktatörlüklerle dolu geçmişi düşünüldüğünde, Lula'nın, kurulması zor dengeler üzerinde iktidarını sürdürdüğü gözlenmektedir. Yoksulları, çalışan kesimleri, yerel ve uluslararası sermaye çevrelerini, ulusüstü kuruluşları ve askeri güçleri kırılğan bir yapıda dengede tutmak oldukça sorunlu bir iktidar sürecine işaret etmektedir. Daha önce de değindiğimiz gibi, bir

³⁶ Makro ekonomik hedefler ve IMF'ye verilen niyet mektubunun sunduğu çerçevede Lula iktidarının değerlendirilmesi için Bkz. Sungur Savran, “Brezilya’da Lula Hükümetinin Bir Yılı, Post-Leninizmin İflası”, İşçi mücadelesi, Ocak-Şubat 2004, internet erişimi www.iscimucadelesi.net/on/lula10.htm ve A. Saad Filho, “Lula Seçimlerinin Politik Ekonomisi”, *Birikim*, 2006, sayı: 203, s.58-66. Aynı konuda kapsamlı bir başka değerlendirme için Bkz. A.Saad Filho & Sue Brandford, “Yıkılan Hayallerin Adı: Lula”, *21. Yüzyılda Enternasyonal Sosyalizm*, İstanbul, İde Yayınları, 2004, s.115-127.

toplum sözleşmesi olarak hayata geçirilen refah devletinin ve bir uzlaşma modeli olarak tarihsel üçüncü yolun, Latin Amerika ölçeğinde var olma koşulu, ülkelerin sahip olduğu siyasal gelenek çerçevesinde belirlenecektir. Yeni üçüncü yol ise söz konusu uzlaşmayı gerçekleştiren ülkelerin küreselleşme sürecinde ekonomik bütünleşmeye doğru gerçekleştirdikleri reform süreci ile açıklanabilecek bir içeriğe ve pratik bir hedefe sahiptir. Brezilya'nın küreselleşme sürecinde böylesi bir pratik hedefi tutturduğu ileri sürülse de sosyal demokrasi açısından belirsiz gündemini koruduğu ortadadır.

SONUÇ

Buraya kadar izlediğimiz sosyal demokrasi ve/veya üçüncü yol tartışmaları, toplumsal düzenin işleyişinde ekonomi politikalarının ağırlıklı rolünü sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Sosyal demokrasinin tarihsel iddiası, negatif haklarla birlikte insanların pozitif haklara da kavuştuğu adil bir toplumsal paylaşımın olanaklarının yaratılması yönündedir. Söz konusu algı açısından vurgulanması gereken ve bugün de sürekli bir biçimde anımsanması gereken husus, ekonomi ve siyasetin uzun süredir ayrılan yollarını yeniden birleştirmek olmalıdır.

Yeni üçüncü yol, küreselleşmenin yarattığı negatif toplumsal etkileri yumuşatmaya yönelik bir politika önerisidir. Büyük ölçüde liberal eğilimleri barındıran yeni üçüncü yol, politikayı bir tür uzmanlar arası elit bir projeye indirgeyen bir hareket planı niteliği taşımakta ve bu eğilimi ile de muhafazakar bir görünüm sergilemektedir. Hantal ve bürokratik devlet yapısını, etkin bir yapıya dönüştürmeye yönelik önerileri öncelikli bir zorunluluğun ifadesi olsa da, finans ve para piyasaları merkezli ekonomik algısı, konjonktürel krizler karşısında kırılğan bir proje olarak kuşkuyla karşılanmaktadır. Giderek karmaşıklaşan ve profesyonelleşen finans merkezli iktisat politikaları, toplumun katılmadığı karar alma süreçlerini geçerli kılmaktadır. Ayrıca esnek istihdam politikalarının, toplumun savunmasız kesimleri için dışlayıcılığı önlemekten çok yeni dışlama biçimleri oluşturması da mümkündür. Bu açıdan en riskli grup, kadınlar ve göçmenlerdir.

Kısacası, Kıta Avrupası-Britanya ve Brezilya örneklerinde de görüldüğü üzere, toplumsal pratikler, siyasal kültür ve devletin kurumsal işleyiş geleneği açısından farklılıkların ve öznel koşulların gözetilmediği reform programlarının demokratik kriterler açısından zorlayıcı sonuçlar yarattığı ortadadır.

Bu nedenle küreselleşmenin yarattığı negatif etkilere karşı, tek ve tüm ülkeler için geçerli/tamamlanmış kriterler yerine, her toplumsal tekil koşulda yeniden tanımlanmaya açık politikalar geliştirmek gerekmektedir. Ekonomiyi önceleyen ilerleme hedefinden çok ve bunun yaratacağı zorlayıcı bedellere karşılık, siyasala alan açan dayanışmacı bir sosyal ilerlemenin hedeflendiği küresel bir politika anlayışı, sosyal demokrasinin gelecek vizyonu açısından daha anlamlı bir tercih oluşturmaktadır. Mali sektör ve finans politikalarının, dokunulmaz-hassas dengelerini gözetken küreselleşme mantığının karşısına, yoksulluğun ve derinleşen adaletsizliğin bozduğu toplum sözleşmesi konmalıdır.

Bu hatırlatma öncelikle yeni üçüncü yolun bir kader haline getirip mutlaklaştırdığı ekonomik politikalara yaklaşımındaki determinist vurgunun deşifre edilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu noktada Giddens'in her toplum için önerdiği "Yoksulların durumu ne?" sorusunu sürekli akılda tutan, yoksulluğu küresel düzeyde asgari bir koruma şemsiyesine alan, en yüksek ve en düşük gelir düzeylerini ahlaki ve insani bir sorun olarak gören dayanışmacı stratejilerin, aynen İsveç örneğinde görüldüğü gibi geçerli kılındığı ulusal ve uluslararası işbirliği çok uzak bir hedef değildir.

Yeni üçüncü yolun esnek işgücü piyasasına ilişkin zaafı, pek çok toplum açısından sürekli çatışmanın, gelecekte duyulan güvensizliğin ve suç oranlarındaki artışın kaynağını oluşturacak bir potansiyele sahip olduğunu göz ardı etmesindedir. Britanya'nın bizlere gösterdiği çözüm, yeni güvenlik yasalarının desteği ile dışlanan kesimlerin giderek artışı yönündedir. Amerika'nın istihdam yaratma yolundaki "etkili" stratejisi, çoğu yazarın da vurguladığı gibi toplumsal adalet ve barış açısından olumlu sonuçlar vermemektedir. Bu nedenle Kıta Avrupası'nın kurumsallaşmış yeniden dağıtımcı geleneği, sosyal demokrasinin geleceği açısından tercih edilebilir bir zemin olarak varlığını sürdürmektedir.

Meyer'in, her sistemsel dönüşümde, kültür kadar toplumsal ve ekonomik krizlerin de rol oynadığı yönündeki uyarısı dikkate alındığında, yeni üçüncü yolun sosyal demokrat idealler açısından, demokrasi aleyhine acı ilaçlar öneren kapalı bir paradigmaya dönüştüğü ileri sürülebilir. Britanya ve Brezilya'da reel politikalar açısından başarı olarak sunulan seçim zaferleri ise Britanya'nın sosyal demokrasi geleneği zayıf ve liberalizmin sonuçlarına katlanmaya ve diğer yanda nimetlerinden faydalanmaya alışık zengin bir toplum olmasına, Brezilya'nın ise

aşırı risklerle ve neo-liberalizmin en sert yüzüyle uzun süre boğuşan bir toplumun, Lula'nın ilk yılında gösterdiği performansın sonuçlarını beklemeye yönelik bir süreklilik tercihinin bağlanabilir. Ancak her iki örnekte de yoksulların değil, geniş orta sınıflarla sermaye çevrelerinin desteğinin göz önünde tutulması, anlamlı sonuçlara ulaşmamızı sağlayabilir.

Bir başka önemli husus, Ercan'ın, üçüncü yolu, egemen alternatif yaklaşımlardan biri olarak dışardan içeri yönelen tek yönlü bir determinizmle açıklamasıdır. Buna göre, küreselleşmenin dayattığı gerçekliğe uygun davranış biçimi, güçlü bir piyasa merkezli küreselleşme algısı sonucunda üçüncü yolun tarihsel mirasını, 'işlevini kaybeden sosyal demokrasi' olarak tanımlamaktan yanadır. Bunun sonucunda siyasal ve ekonomik gerçekçiliğin imha ettiği alan, işbirliğine dayalı sosyal demokrasi idealinin hayata geçtiği refah kurumlarıdır. Rekabetin zorlayıcı etkisini bahane ederek, rekabeti emek-ücret maliyetlerine indirgeyen liberal yaklaşımın temel yanılgısı, rekabet koşullarının gerçek varlık sebebi olan refah toplumundan vazgeçmeyi önermesidir. Oysa refahın temel bileşeni, refah kurumlarının yaratacağı ekonomik ve sosyal verimlilik ve toplumsal istikrardır. Ayrıca feminist eleştirinin bizlere anımsattığı gibi 'yoksulların durumu ne?' sorusunu 'kadınların durumu ne?' ve ekoloji hareketinin katkısı olarak da 'doğanın durumu ne?' sorularından bağımsız görmeyen kadın ve doğa dostu refah kurumlarını gözetken bir algının küresel ölçekte geliştirilmesi gerekmektedir. Bu sorular sorulmaksızın 'eşitlikçi' politikaların mümkün ve uygulanabilir olmadığı sürekli bir biçimde ve her tekil durumda anımsanmalıdır.

Sonuç olarak, sanayi sonrası toplumun sosyal risk haritası büyük ölçüde değiştiğinden, sosyal maliyetleri gözden kaçırmayan bir refah rejimi oluşturulmalıdır. Sadece yoksul kesimleri kapsayan asgariyetçi politikaların toplumsal uzlaşmayı ortadan kaldırdığı ve şiddete dayalı bir gündem yarattığı apaçık bir gerçekliktir. Toplumsal kutuplaşma, alternatif maliyetler yaratmaktadır. Bugün başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere pek çok ülkenin güvenlik alanında yaptığı harcamaların arttığı gözlenmektedir. Bu nedenle kapsayıcı ve kurumsal düzenlemelerin, toplumsal refah için daha katlanılabilir ve kabul edilebilir maliyetler yarattığı hatırlanmalıdır.

Küreselleşmeye uyumlu reform politikalarının, refah geleneği olan ülkeler dışında, yeni bir toplum sözleşmesi önermediği ve öneremeye-

ceği ortadadır. Bu nedenle, toplumun farklı kesimlerinin, kendilerini anlamlı bir bütün içinde konumlayabilecekleri, üretici sosyal politikalarla oluşturulan ve her aşamasında katılımın yollarının açık olduğu bir toplumsal paylaşım ve sosyal ilerleme projesine gereksinim vardır.

Böyle bir projede Andersen'in önerisi oldukça anlamlı ve kabul edilebilir bir öneri olarak değerlendirilebilir. Buna göre sosyal politikaların seçiciliği yoksulluk temelli olmaktan çok, zenginlerin dışlanmasına yönelik olabilir. Ayrıca refah devletlerinin yaşlılık riskini iyi yöneten ve asgariye indiren politikaları gözden çıkarılmamalıdır.

Sosyal demokrasinin, solun enternasyonalist iddialarına sahip çıkması ve tam da küreselleşmenin eşitsizleştirici etkisine karşı, küresel eşitlikçi politikalarla anlamlı bir alternatif olma potansiyeline dönmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akan, Taner, "AB Çalışma İlişkilerinde Üçüncü Yol Modeli", *Toplum ve Bilim*, (106), 2006, s. 68-110.
- Andersen, Gosta E., "Altın Çağ Sonrası? Küresel Bir Ekonomide Refah Devleti İkilemleri", *Sosyal Politika Yazıları*, Der: A. Buğra & Ç. Keyder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 55-100.
- Bora, Tanıl, *Almanya'da Sosyal Demokrasinin Doğuşu (1848-1913)*, Soder Yayınları, İstanbul, 2004.
- Dixon, Keith, "Küreselleşmeye Uyumlu Üçüncü Yol", *Birikim*, 139, 2000, s. 60-62.
- Editöryal, "The Trick of the Latin American Third Way", *Estrategia Internacional* N 14, Noviembre/Diciembre, 1994, s.1-6, [http://www.ft.org.cr/estrategia/ei14/ei14editorial\(ingles\).htm](http://www.ft.org.cr/estrategia/ei14/ei14editorial(ingles).htm)
- Editöryal, "Neo-Liberalizme Karşı Sol Laboratuvar Latin Amerika", 2006, <http://www.teori.org/index>
- Filho, A. Saad & Branford, Sue, "Yıkılan Hayallerin Adı: Lula", *21. Yüzyılda Enternasyonal Sosyalizm*, İstanbul, İde Yayınları, 2004, s.115-127.
- Filho, A. Saad, "Lula Seçimlerinin Politik Ekonomisi", *Birikim*, 203, 2006, s. 58-66.
- Giddens, Anthony, *Sağ ve Solun Ötesinde Radikal Politikaların Geleceği*, Çev. M. Sözen & S.Yücesoy, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.
- Giddens, Anthony, *Üçüncü Yol ve Eleştirileri*, Çev. Nihat Şad, Phoenix Yayınları, Ankara, 2001.
- Heywood, Andrew, *Siyaset*, Ed. Buğra Kalkan, Liberte Yayınları, Ankara, 2006.
- Kamalak, İhsan, "Üçüncü Yol ve Sosyal Demokrasi", *Doğu-Batı*, 30, 2004-2005, s. 221-235.
- Kleinman, Mark, "Kriz mi? Ne Krizi? Avrupa Refah Devletlerinde Süreklilik ve Değişim", *Sosyal Politika Yazıları*, Der. A. Buğra & Ç. Keyder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Koray, Meryem, "Sosyal Refah Devleti: Kimi için Umut Kimi için Kaygı Kaynağı", *Sosyal Demokrat Yaklaşımlar*, Ed. Aydın Cıngı, Sodev & Tüses, İstanbul, 2003.

- Krugman, Paul, *Politika Taşeronları ve Önemsizeşen Refah: Beklentiler Çağında İktisadi Rejimler*, Çev. Neşenur Domanıç, Literatür Yayınları, İstanbul, 2002.
- Leys, Colin, “The British Labour Party Since 1989”, *Looking Left: European Socialism After The Cold War*, Ed.Donald Sassoon, I.B.Tauris Publishers London-New York, 1997, s. 17-44.
- Merkel, Wolfgang, “The Third Ways Of Social Democracy into the 21st Century”, Ruprecht-Karls University Heidelberg, 2000, www.fes.or.kr/publications.
- Meyer, Thomas, *Sosyal Demokrasinin Geleceği*, Sodev Yayınları, İstanbul, 2005.
- Savran, Sungur, “Brezilya’da Lula Hükümetinin Bir Yılı, Post-Leninizmin İflası”, *İşçi Mücadelesi*, Ocak-Şubat 2004, internet erişimi www.iscimucadelesi.net/on/lula10.htm.
- Schmidt, Manfred G., *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, Çev: M. Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara, 2002.